DISCLAIMER: The translated judgements in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

અહેવાલયોગ્ય

ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં

ફોજદારી મૂળ અધિકારક્ષેત્ર

રીટ પિટીશન (ક્રિમીનલ) નં. ૧૫૬/૨૦૧૬

મહેન્દ્ર ચાવલા અને અન્યો ..... અરજદાર(એ।)

વિરુદ્ધ

યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્યો .....સામાવાળા(એ।)

ચુકાદો

ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એ.કે.સિકરી

ભારતના બંધારણની આર્ટિકલ ૩૨ હેઠળ અરજદારો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ત્વરિત રિટ અરજી આ દેશમાં ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીની અસરકારકતાને સ્પર્શતા મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓ ઉઠાવે છે. ભારત દ્વારા પ્રચલિત પ્રતિકૂળ વ્યવસ્થામાં, અદાલતે તેની સમક્ષ રજૂ કરેલા પુરાવાના આધારે કેસોનો નિર્ણય લેવાનો હોય છે. આ પુરાવા દસ્તાવેજોના સ્વરૂપમાં હોઈ શકે છે. તે મૌખિક પુરાવા પણ હોઈ શકે છે, એટલે કે, સાક્ષીઓની જુબાની. આ રીતે, સાક્ષીઓ, તથ્યોના વિવાદિત પ્રશ્નો પર

સાચા તારણો પર પહોંચવામાં અને સત્ય ક્યાં છે તે શોધવા માટે કોર્ટને મદદ કરવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે. તેથી, તેઓ નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં કરોડરજ્જુ સમાન છે. જ્યારે પણ, વિવાદમાં, બંને પક્ષો વિરોધાભાસી નિવેદન સાથે બહાર આવે છે, ત્યારે સાક્ષીઓ સાચા નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે મહત્વપૂર્ણ સાધન બની જાય છે, જેનાથી કોઈ બાબતમાં ન્યાય મળે છે. આ સિદ્ધાંત ફોજદારી કેસોમાં વધુ જોરશોરથી લાગુ પડે છે કારણ કે આવા મોટાભાગના કેસો સાક્ષીઓની જુબાનીના આધારે નક્કી કરવામાં આવે છે, ખાસ કરીને, નજરે જોનારા સાક્ષીઓ, જેમણે વાસ્તવિક ઘટના/ગુનો જોયો હશે. આ જ કારણ છે કે બેન્થેમે ૧૫૦ વર્ષ પહેલાં કહ્યું હતું કે "સાક્ષીઓ ન્યાયની આંખ અને કાન છે".

૨) આમ, સાક્ષીઓ ન્યાયિક વ્યવસ્થામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે, જે ન્યાયાધીશોને સાચા તથ્યાત્મક તારણો પર પહોંચવામાં મદદ કરે છે. પુરાવાનું સાધન એ માધ્યમ છે જેના દ્વારા વિવાદિત અથવા સાબિત કરવા માટે જરૂરી હકીકતો અસરકારક રીતે અદાલતો સુધી પહોંચાડવામાં આવે છે. દસ્તાવેજી અને મૌખિક સ્વરૂપમાં આ પુરાવા સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવે છે. સાક્ષી પક્ષપાતી અથવા રસ ધરાવતો સાક્ષી હોઈ શકે છે, એટલે કે, સાક્ષી જે ગુનાનો ભોગ બનેલી વ્યક્તિ સાથે નજીકના સંબંધમાં હોય અથવા આરોપી વ્યક્તિની સજા સાથે સંબંધિત હોય. તેની જુબાની પણ સુસંગત છે, જોકે, આવા પીડિતની વિશ્વસનીયતાનો

ચુકાદો આપતી વખતે વધુ કડક તપાસ જરૂરી છે. જો કે, આ સાક્ષીઓ અથવા સાક્ષીઓ સિવાય કે જેઓ પોતે પીડિત હોઈ શકે છે, અન્ય સાક્ષીઓને કેસના પરિણામમાં કોઈ વ્યક્તિગત રસ ન હોઈ શકે. તેઓ હજુ પણ ન્યાયિક વ્યવસ્થાને મદદ કરે છે. વ્હિટ્ટેકર ચેમ્બર્સના શબ્દોમાં, સાક્ષી એ છે કે "એક માણસ કે જેનું જીવન અને શ્રદ્ધા એટલી સંપૂર્ણ રીતે એક છે કે જ્યારે પડકાર આવે છે કે તે બહાર નીકળે છે અને તેના વિશ્વાસ માટે સાક્ષી આપે છે, ત્યારે તે તમામ જોખમોની અવગણના કરીને, તમામ પરિણામો સ્વીકારે છે."[૧ વ્હિટ્ટેકર ચેમ્બર્સ, વિટ્નેસ ક્વોટ્સ (જાન્યુઆરી ૭, ૨૦૧૪, ૧૦.૩૦ એએમ), http://www.brainyquote.com/quotes/keywords/witness]

૩) સાક્ષીનું મહત્વ, ખાસ કરીને ફોજદારી સુનાવણીમાં, પુસ્તકમાં નીચેની રીતે પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે:

> "સત્યની શોધમાં, તે સૂર્ય જેવી પવિત્ર ભૂમિકા ભજવે છે, જે અજ્ઞાનતાના અંધકારને દૂર કરે છે અને માનવતા અને કરુણાના શેતાનોથી ઘેરાયેલા ન્યાયના ચહેરાને પ્રકાશિત કરે છે.
>
> XXX XXX XXX
>
> કાર્યવાહીના તમામ તબક્કામાં સાક્ષીઓની જુબાની અને સહકાર પર ફોજદારી કાર્યવાહીની નિર્ભરતાને ધ્યાનમાં રાખીને

> સાક્ષીઓના મૂલ્યને નકારી શકાય નહીં, ખાસ કરીને એવા કિસ્સાઓમાં કે જેમાં સંપૂર્ણ દુનિયા માટે ખુલ્લી અદાલતમાં ફરિયાદી પક્ષે મૌખિક ઊલટતપાસ દ્વારા સંપૂર્ણ નિશ્ચિતતા સાથે અપરાધ સ્થાપિત કરવાનો હોય. આવા કિસ્સાઓમાં, સાક્ષીની જુબાની, ભલે તે નજરે જોનાર સાક્ષી તરીકે ન હોય, તે સંજોગો નક્કી કરવા માટે નિર્ણાયક સાબિત થઈ શકે છે કે જેમાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો હશે..." [૨ વિટનેસ પ્રોટેક્શન ઇન ક્રિમિનલ ટ્રાયલ ઇન ઇન્ડીયામાં ગિરીશ દ્વારા અભ્યંકર અને આશાવરી અભ્યંકર].

તેમ છતાં, ભારતીય કાનૂની વ્યવસ્થામાં સાક્ષીઓની સ્થિતિને 'દયનીય' કહી શકાય. તપાસના વિવિધ તબક્કે અને પછી કેસની સુનાવણી દરમિયાન સાક્ષીઓને ઘણી ધમકીઓનો સામનો કરવો પડે છે. પોતાને અને તેના સંબંધીઓને જાનથી મારી નાખવાની ધમકીનો સામનો કરવા ઉપરાંત, તેણે નિયમિતપણે કોર્ટમાં હાજર રહેવાના આઘાતનો સામનો કરવો પડી શકે છે. ભારતમાં સાક્ષી સુરક્ષા કાર્યક્રમના અભાવ અને તેમની સાથે જે વ્યવહાર કરવામાં આવે છે તેના કારણે, તપાસ દરમિયાન અને/અથવા અદાલતોમાં સાક્ષી આપવા માટે આગળ આવવા અને નિવેદન આપવામાં અનિચ્છા હોવાનું વલણ છે. આ સાક્ષીઓ પાસે ન તો કોઈ કાનૂની ઉપાય હોય છે અને ન તો તેમની સાથે યોગ્ય વ્યવહાર

કરવામાં આવે છે. હાલની કાનૂની વ્યવસ્થા સાક્ષીઓને સંપૂર્ણપણે હળવાશથી લે છે. તેમની નાણાકીય અને વ્યક્તિગત પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લીધા વિના તેમને કોર્ટમાં બોલાવવામાં આવે છે. ઘણી વખત તેમને કથિત ગુનાની ઘટના પછી લાંબા સમય પછી હાજર કરવામાં આવે છે, જે વાસ્તવિક ગુનાના સમયે જરૂરી વિગતો યાદ કરવાની તેમની ક્ષમતાને નોંધપાત્ર રીતે અવરોધે છે. સમયની ખોટ અને વાહનવ્યવહાર વગેરે માટેના ખર્ચ માટે પણ તેમને યોગ્ય વળતર આપવામાં આવતું નથી.

૪) **સ્વર્ણ સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય** [૩ (૨૦૦૦) ૫ એસ.સી.સી. ૬૮ એટ ૬૭૮]માં, આ અદાલતે વાદવા, જે. દ્વારા બોલતા સાક્ષીઓની શરતો પર અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કેઃ

> સાક્ષીઓને ખૂબ હેરાન કરવામાં આવે છે. તેઓ દૂરના સ્થળોએથી આવે છે અને જુએ છે કે કેસ મુલતવી રહેલો છે. તેઓએ ઘણી વખત પોતાની જાતે કોર્ટમાં હાજરી આપવી પડે છે. જ્યાં સુધી સાક્ષી થાકી ન જાય અને અદાલતમાં આવવાનું બંધ ન કરે ત્યાં સુધી કેસ મુલતવી રાખવામાં આવે છે એ સામાન્ય બાબત બની ગઈ છે. આ પ્રક્રિયામાં વકીલો પણ મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. કેટલીકવાર સાક્ષીને ધમકી આપવામાં આવે છે, પાંગળા બનાવવામાં આવે છે અથવા લાંચ

પણ આપવામાં આવે છે. સાક્ષીઓને કોઈ રક્ષણ મળતું નથી. કેસ મુલતવી રાખવાથી અદાલત પણ આવા ન્યાયના વિકૃળતાના પક્ષકાર બની જાય છે. સાક્ષીને અદાલત દ્વારા માન આપવામાં આવતું નથી. તેઓને પટાવાળા દ્વારા કોર્ટ રૂમમાંથી બહાર કાઢવામાં આવે છે. આખો દિવસ રાહ જોયા પછી તે જુએ છે કે મામલો મુલતવી રહ્યો છે. તેના માટે બેસીને એક ગ્લાસ પાણી પીવા માટે યોગ્ય જગ્યા નથી. જ્યારે તે હાજર થાય છે, ત્યારે તેને લાંબી તપાસ અને ઊલટતપાસને આધિન કરવામાં આવે છે. આ કારણોસર વ્યક્તિઓ સાક્ષી બનવાનું ટાળે છે અને તેના કારણે ન્યાયનો વહીવટ અવરોધાય છે. સાક્ષીઓને સમયસર પૈસા ચૂકવવામાં આવતા નથી. ઉચ્ચ અદાલતોએ આ બાબતોમાં સતર્ક રહેવું જોઈએ અને ગૌણ કર્મચારીઓ દ્વારા આ બાબતોમાં થતી હેરાનગતિ ટાળવી જોઈએ. સાક્ષીઓ તપાસ કરે કે કેસ મુલતવી રાખવામાં આવે તે હકીકતને ધ્યાનમાં લીધા વિના તેમને તાત્કાલિક ચૂકવણી કરવી જોઈએ. હવે સમય આવી ગયો છે કે તમામ અદાલતોને કોમ્પ્યુટર દ્વારા એકબીજા સાથે જોડવામાં આવે. ફોજદારી ન્યાય વ્યવસ્થાને પાટા પર લાવવા માટે બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયાએ આ પ્રક્રિયામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવવી પડશે. જોકે ટ્રાયલ જજ જાણે છે કે

સાક્ષી જૂઠું બોલે છે, તેમ છતાં તે આવા સાક્ષી સામે ફરિયાદ દાખલ કરવા તૈયાર નથી કારણ કે તેમણે તેના પર સહી કરવાની હોય છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૪૦(૩)(ખ)માં સુધારો કરવાની જરૂર છે."

૫) એ વાત પર ભાગ્યે જ ભાર મૂકવાની જરૂર છે કે સાક્ષીઓના હોસ્ટાઇલ બનવાનું એક મુખ્ય કારણ એ છે કે તેમને રાજ્ય દ્વારા યોગ્ય રક્ષણ આપવામાં આવતું નથી. આ એક કડવી વાસ્તવિકતા છે, ખાસ કરીને એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં આરોપી વ્યક્તિઓ/ગુનેગારો પર જઘન્ય ગુનાઓ માટે કેસની ઇન્સાફી કાર્યવાહી ચલાવવામાં આવે છે, અથવા જ્યાં આરોપી વ્યક્તિઓ પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓ હોય અથવા પ્રભાવશાળી સ્થિતિમાં હોય કે તેઓ સાક્ષીઓને ડરાવવા અથવા ધમકાવવાના પ્રયાસો કરે છે જેના કારણે આ સાક્ષીઓ કાં તો અદાલતમાં આવવાનું ટાળે છે અથવા સચ્ચાઈથી જુબાની આપવાનું ટાળે છે. આ દુર્ભાગ્યપૂર્ણ પરિસ્થિતિ એટલા માટે પ્રવર્તે છે કારણ કે રાજ્યએ આ સાક્ષીઓની સલામતી સુનિશ્ચિત કરવા માટે કોઈ રક્ષણાત્મક પગલાં લીધાં નથી, જેને સામાન્ય રીતે 'સાક્ષી સુરક્ષા' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

૬) છેલ્લા ઘણા વર્ષોથી આ દેશમાં ફોજદારી ન્યાય વ્યવસ્થા આઘાતજનક અનુભવની સાક્ષી રહી છે જ્યાં સાક્ષીઓ હોસ્ટાઇલ બની જાય છે. આવું અવારનવાર થઈ રહ્યું છે. આ ખરાબ ઘટના માટે ઘણા કારણો હોઈ શકે છે.

૭) **રમેશ અને અન્યો વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય [૪ (૨૦૧૭) ૧** એસ.સી.સી. ૫૨૯] માં, આ અદાલતે કેટલાક કારણો સૂચવ્યા હતા જે સાક્ષીઓને પ્રતિકૂળ બનાવે છે, જે નીચેની ચર્ચા પરથી સમજી શકાય છે.

> "**૪૦.** છેલ્લા કેટલાક વર્ષોમાં કેટલાક ચુકાદાઓમાં, આ અદાલતે સાક્ષીઓના પ્રતિકૂળ બનવાના આવા વિચિત્ર વર્તન પર ટિપ્પણી કરી છે અને અમે આવા કેટલાક ચુકાદાઓમાંથી ટાંકવા માંગીએ છીએ. કૃષ્ણ મોચી વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય [કૃષ્ણ મોચી વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય, (૨૦૦૨) ૬ એસ.સી.સી.૮૧:૨૦૦૨ એસ.સી.સી. (સી.આર.આઈ.) ૧૨૨૦]માં, આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું: (એસ.સી.સી.પી. ૧૦૪, પેરા ૩૧)
>
> "૩૧. તે સામાન્ય અનુભવની બાબત છે કે તાજેતરના સમયમાં જાહેર જીવનમાં નૈતિક મૂલ્યોમાં તીવ્ર ઘટાડો થયો છે, વિકસિત દેશોમાં પણ, આપણા જેવા ઘણા ઓછા વિકાસશીલ દેશોમાં, જ્યાં ઘટાડાનું પ્રમાણ વધારે છે. સામાન્ય કેસોમાં પણ, સાક્ષીઓ

જુબાની આપવા માટે વલણ ધરાવતા નથી અથવા તેમના પુરાવા અનેક કારણોસર કોર્ટ દ્વારા વિશ્વસનીય જણાતું નથી. એક કારણ એ હોઈ શકે છે કે તેઓના જીવને જોખમ હોવાને કારણે તેઓ આરોપી સામે જુબાની આપવાની હિંમત ધરાવતા નથી, તેથી જ્યારે ગુનેગારો રીઢા ગુનેગારો અથવા સરકારમાં ઉચ્ચ અધિકારીઓ અથવા સત્તાની નજીક હોય, જે રાજકીય, આર્થિક હોઈ શકે છે. અથવા સ્નાયુ શક્તિ સહિત અન્ય શક્તિઓ હોઈ શકે છે.

"**૪૧.** તેવી જ રીતે, ઝહિરા હબીબુલ્લાહ શેખ (૫) વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [ઝહિરા હબીબુલ્લાહ શેખ (૫) વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. ૩૭૪: (૨૦૦૬) ૨ એસ.સી.સી. (સી.આર.આઈ.) ૮]માં, આ અદાલતે નીચેના અવલોકનો સાથે સમસ્યાને પ્રકાશિત કરીઃ (એસ.સી.સી.પીપી. ૩૯૬–૯૮, પેરા ૪૦–૪૧)

"૪૦. બેન્થમે કહ્યું તેમ "સાક્ષીઓ":"ન્યાયની આંખ અને કાન છે". તેથી, ટ્રાયલ પ્રક્રિયાની ગુણવત્તાનું મહત્વ અને પ્રાધાન્યતા છે. જો સાક્ષી પોતે ન્યાયની આંખ અને કાન તરીકે કામ કરવામાં અસમર્થ હોય, તો ઈન્સાફી કાર્યવાહી ક્ષતિગ્રસ્ત અને લકવાગ્રસ્ત થઈ જાય છે, અને તે હવે નિષ્પક્ષ ઈન્સાફી કાર્યવાહીની રચના

કરી શકશે નહીં. અસમર્થતા ઘણા પરિબળોને કારણે હોઈ શકે છે, જેમ કે સાક્ષી કોર્ટમાં સત્ય બોલવા માટે નિયંત્રણ બહારના કારણોસર અથવા બેદરકારી અથવા અજ્ઞાનતા અથવા કેટલીક ભ્રષ્ટ મિલીભગતને કારણે તે સ્થિતિમાં ન હોય. સત્તામાં રહેલા લોકોના કહેવાથી ધમકીઓ, બળજબરી, લાલચ અને નાણાંકીય બાબતોને લીધે, તેમના ગુરૂઓ અને ભાડે રાખનારાઓ, રાજકીય બાબતોના કારણે વારંવાર સાક્ષીઓને પ્રતિકૂળ તરીકે ફેરવવાને કારણે કોર્ટ દ્વારા સામનો કરવામાં આવેલા અસંખ્ય અનુભવોને કારણે કાર્યવાહી કરવાનો સમય પાકી ગયો છે. વ્યાપક જાહેર અને સામાજિક હિતો માટે જરૂરી છે કે ગુનાનો ભોગ બનેલા લોકો કે જેઓ સામાન્ય રીતે કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર ન હોય અને તેમની કાર્યવાહી કરતી એજન્સીઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા રાજ્યના હિતોને નુકસાન ન થાય. સાક્ષીની રક્ષા કરવાની જરૂર પડે છે. સમય આવી ગયો છે જ્યારે સાક્ષીઓની સુરક્ષા માટે ગંભીર અને નિર્વિવાદ વિચારો આપવામાં આવે છે જેથી અદાલત અને ન્યાય સમક્ષ રજૂ કરાયેલ અંતિમ સત્યનો વિજય થાય અને ઈન્સાફી કાર્યવાહી એક મજાકને। વિષય ના બની જાય.

૪૧. સાક્ષીઓની સુરક્ષામાં રાજ્યની ચોક્કસ ભૂમિકા છે, ઓછામાં ઓછા સત્તામાં રહેલા લોકો સાથે સંકળાયેલા સંવેદનશીલ કેસોમાં,

જેમની પાસે રાજકીય આશ્રય છે અને તેઓ તાકાત અને નાણાંનો ઉપયોગ કરી શકે છે, જેથી ઇન્સાફી કાર્યવાહી દૂષિત ન થાય અને પાટા પરથી ન ઉતરે અને ન્યાય પોતે ભોગ ન બને. નાગરિકોના રક્ષક તરીકે તેણે એ સુનિશ્ચિત કરવું પડશે કે અદાલતમાં ઇન્સાફી કાર્યવાહી દરમિયાન સાક્ષી જેની સામે તેણે પદભ્રષ્ટ કર્યા હતા તેમનાથી ત્રાસી જવાના ભય વિના સત્યને સુરક્ષિત રીતે રજૂ કરી શકે. દરેક રાજ્યની તેના નાગરિકોના જીવન અને સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરવાની બંધારણીય જવાબદારી અને ફરજ છે. કાયદાના શાસનનું પાલન કરવા માટે તે મૂળભૂત જરૂરિયાત છે. જાતિ, પંથ, ધર્મ, રાજકીય માન્યતા અથવા વિચારધારા જેવા કોઈપણ બાહ્ય પરિબળોને કારણે આ જરૂરિયાતમાંથી કોઈ વિચલન ન હોઈ શકે. દરેક રાજ્યને આ મૂળભૂત જરૂરિયાતો જાણવાની જરૂર છે અને આને કોઈ પ્રતિશોધની જરૂર નથી (sic પુનરાવર્તન). આ વાત આપણે માત્ર ગુજરાત રાજ્યની સામે થઈ રહેલી ટીકાના સંદર્ભમાં કહી શકીએ. આતંકવાદી અને વિક્ષેપકારક પ્રવૃત્તિઓ (નિવારણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૭ (ટૂંકમાં "ટાડા કાયદો") જેવા કેટલાક કાયદાકીય અધિનિયમોએ શક્તિશાળી, મની પાવર અથવા રાજકીય શક્તિ ધરાવતા લોકો સામે જુબાની આપવા માટે સાક્ષીઓ દ્વારા દર્શાવવામાં આવતી અનિચ્છાની નોંધ લીધી છે,

જે હવે આજનો ક્રમ બની ગયો છે. જો આખરે સત્ય સુધી પહોંચવું હોય, તો ન્યાયની આંખ અને કાનનું રક્ષણ કરવું પડશે જેથી સામાન્ય રીતે ફિલ્મોમાં જોવા મળે તેમ અદાલતો સમક્ષ માત્ર વ્યંગ ટ્રાયલ ચલાવવાના અર્થમાં ન્યાયના હિતો અસમર્થ ન બને

"**૪૨.** તેવી જ રીતે, સાક્ષી વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [સાક્ષી વિરુદ્ધ ભારત સંઘ, (૨૦૦૪) ૫ એસ.સી.સી. ૫૧૮:૨૦૦૪ એસ.સી.સી. (સી.આર.આઈ.) ૧૬૪૫] માં, સાક્ષીઓના હોસ્ટાઈલ બનવાના જોખમને ફરીથી નીચેના શબ્દોમાં વર્ણવવામાં આવ્યું હતું: (એસ.સી.સી.પીપી. ૫૪૪–૪૫, પેરા ૩૨)

"૩૨. આરોપીની માત્ર દૃષ્ટિ પીડિત અથવા સાક્ષીઓના મનમાં ભારે ભયના તત્વને પ્રેરિત કરી શકે છે અથવા તેમને આઘાતની સ્થિતિમાં મૂકી શકે છે. આવી સ્થિતિમાં તે અથવા તેણી ઘટનાની સંપૂર્ણ વિગતો આપી શકશે નહીં જેથી ન્યાય નિષ્ફળ થઇ શકે છે. તેથી, સ્ક્રીન અથવા આવી કોઈ વ્યવસ્થા કરી શકાય છે જ્યાં પીડિત અથવા સાક્ષીઓને મૃતદેહ અથવા આરોપીનો ચહેરો જોવાના આઘાતમાંથી પસાર થવું ન પડે. ઘણીવાર ઊલટતપાસમાં મૂકવામાં આવતા પ્રશ્નો બળાત્કાર અને બાળ શોષણના પીડિતોને શરમમાં મૂકવા અથવા મૂંઝવણમાં મૂકવા

માટે હેતુપૂર્વક કરવામાં આવે છે. ઉદ્દેશ એ છે કે શરમ અથવા શરમિંદગીની લાગણીને કારણે, પીડિતા બોલી શકતી નથી અથવા આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલા અમુક કૃત્યોની વિગતો આપી શકતી નથી. તેથી, વધુ સારું રહેશે જો આરોપી દ્વારા ઊલટતપાસમાં મૂકવાના પ્રશ્નો કોર્ટના પ્રિસાઈડિંગ ઓફિસરને લેખિતમાં આપવામાં આવે, જે પીડિત અથવા સાક્ષીઓને એવી ભાષામાં પૂછી શકે જે શરમજનક ન હોય. અરજદાર દ્વારા આપવામાં આવેલા અન્ય સૂચન સામે ભાગ્યે જ કોઈ વાંધો હોઈ શકે કે જ્યારે પણ બાળક અથવા બળાત્કારનો ભોગ બનેલી વ્યક્તિએ જુબાની આપવાની જરૂર હોય ત્યારે અને જ્યારે જરૂર હોય ત્યારે પૂરતો વિરામ આપવો જોઈએ. સીઆરપીસીની કલમ ૩૨૭ની પેટા-કલમ (૨) ની જોગવાઈઓ આઈપીસીની કલમ ૩૫૪ અને ૩૭૭ હેઠળ ગુનાઓની તપાસ અથવા ઈન્સાફી કાર્યવાહીમાં પણ લાગુ થવી જોઈએ.

૪૩. રાજ્ય વિરુદ્ધ સંજીવ નંદા, (૨૦૧૨) ૮ એસ.સી.સી. ૪૫૦: (૨૦૧૨) ૪ એસ.સી.સી. (સી.આઈ.વી.) ૪૮૭: (૨૦૧૨) ૩ એસ.સી.સી. (સી.આઈ.વી.) ૮૯૯] માં, કોર્ટે વધતા જતા અવ્યવસ્થિત વલણને પુનરાવર્તિત કરવામાં અવરોધ અનુભવ્યો: (એસ.સી.સી. પીપી. ૪૮૬-૮૭, પેરા ૯૯-૧૦૧)

"૯૯. સાક્ષીઓનું હોસ્ટાઇલ બનવું એ ભારતમાં ફોજદારી અદાલતો દ્વારા સામનો કરવામાં આવતું એક મોટું અવ્યવસ્થિત પરિબળ છે. સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બનવાના ઘણા કારણો છે, પરંતુ તાજેતરમાં આપણે જોઈએ છીએ કે, ખાસ કરીને ઉચ્ચ કક્ષાના કેસોમાં, સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બનવામાં નિયમિતતા જોવા મળે છે, કાં તો નાણાકીય વિચારણાને કારણે અથવા અન્ય પ્રલોભનકારી પ્રસ્તાવો દ્વારા જે સમગ્ર ફોજદારી ન્યાય વ્યવસ્થાને નબળી પાડે છે અને લોકો એવી છાપ ધરાવે છે કે બળવાન અને શક્તિશાળી હંમેશા કાયદાના પંજામાંથી છૂટી શકે છે, જેનાથી લોકોનો સિસ્ટમમાંનો વિશ્વાસ ઉઠી જાય છે.

૧૦૦. યુ.પી. રાજ્ય વિરુદ્ધ રમેશ પ્રસાદ મિશ્રા [યુ.પી. રાજ્ય વિરુદ્ધ રમેશ પ્રસાદ મિશ્રા, (૧૯૯૬) ૧૦ એસ.સી.સી.૩૬૦: ૧૯૯૬ એસ.સી.સી. (સી.આર.આઈ.) ૧૨૭૮] એ ચુકાદો આપ્યો હતો કે તે સમાન રીતે સ્થાપિત કાયદો છે કે જો ફરિયાદી પક્ષ અથવા આરોપીની તરફેણમાં બોલવામાં આવે તો હોસ્ટાઇલ સાક્ષીના પુરાવાને સંપૂર્ણપણે નકારી શકાય નહીં, પરંતુ તે ચોક્કસ ચકાસણીના આધીન, પુરાવાનો તેટલો ભાગ ફરિયાદપક્ષ અથવા બચાવપક્ષના કેસની સુસંગત હકીકતો સ્વીકારી શકાશે.

કે.અનબાઝગનવ. પોલીસ અધિક્ષક [કે.અનબાઝગન વિરુદ્ધ પોલીસ અધિક્ષક, (૨૦૦૪) ૩ એસસીસી ૬૬૭: ૨૦૦૪ એસ.સી.સી. (સી.આર.આઈ.) ૮૮૨], આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે જો અદાલતને લાગે કે આ પ્રક્રિયામાં સાક્ષીનો શ્રેય સંપૂર્ણપણે હચમચી ગયો નથી, તો તે સાક્ષીના પુરાવાને સંપૂર્ણ રીતે વાંચીને અને વિચારણા કર્યા પછી, યોગ્ય સાવધાની સાથે, રેકોર્ડ પરના પુરાવાના પ્રકાશમાં તેની જુબાનીનો તે ભાગ સ્વીકારી શકે છે જે તેને વિશ્વસનીય લાગે છે અને તેના પર કાર્યવાહી કરી શકે છે. ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટ બંને દ્વારા તાત્કાલિક કેસમાં આ જ કરવામાં આવ્યું હતું [સંજીવ નંદા વિરુદ્ધ રાજ્ય, ૨૦૦૯ એસસીસી ઓનલાઇન ડેલ ૨૦૩૯: (૨૦૦૯) ૧૬૦ ડીએલટી ૬૭૫] અને તેઓએ આરોપીઓને દોષી ઠેરવ્યા."

૧૦૧. જો કે, હાલના કેસમાં, અમારાથી એ જોવાતું નથી કે ઈજા પામેલા સાહેદ પણ હોસ્ટાઇલ થઇ જાય છે. આ અદાલતે મનુ શર્મા વિરુદ્ધ રાજ્ય (એન.સી.ટી.દિલ્હી) [મનુ શર્મા વિરુદ્ધ રાજ્ય (એન.સી.ટી.દિલ્હી), (૨૦૧૦) ૬ એસ.સી.સી. ૧: (૨૦૧૦) ૨ એસ.સી.સી. (સી.આર.આઈ.) ૧૩૮૫] અને ઝહિરા હબીબુલ્લાહ શેખ (૫) વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [ઝહિરા હબીબુલ્લાહ શેખ (૫) વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી.

૩૮૪: (૨૦૦૬) ૨ એસ.સી.સી. (સી.આર.આઈ.) ૮] માં પોલીસ દ્વારા નિવેદનોને યોગ્ય રીતે રેકોર્ડ ન કરવા અને ધમકી, પ્રલોભન અને હેરફેરની અન્ય પદ્ધતિઓને કારણે ફરિયાદી સાક્ષી દ્વારા નિવેદનો પાછા ખેંચવા જેવી પ્રણાલીમાં સ્પષ્ટ ખામીઓ પર પ્રકાશ પાડ્યો હતો. જોકે, અદાલતો વાસ્તવિકતા પ્રત્યે તેમની આંખો બંધ કરી શકે નહી. જો કોઈ સાક્ષી ન્યાયિક પ્રક્રિયાને તોડી પાડવા માટે પ્રતિકૂળ બની જાય, તો અદાલતે મૂક પ્રેક્ષક બનીને ઊભા રહેવું જોઈએ નહીં અને સત્યને ઉજાગર કરવા માટેના તમામ પ્રયાસો કરવા જોઈએ. દબાણ, પ્રલોભન અથવા ધાકધમકી હેઠળ કામ કરતા કાચા કાનના સાક્ષીઓ દ્વારા ફોજદારી ન્યાયિક વ્યવસ્થાને ઉથલાવી શકાતી નથી. વધુમાં, આઈ.પી.સી. ની કલમ ૧૯૩ ખોટા પુરાવા આપવા બદલ સજા લાદે છે પરંતુ ભાગ્યે જ તેને લાગુ કરવામાં આવે છે.

૪૪. વિવિધ કેસોના વિશ્લેષણ પર, નીચેના કારણો ઓળખી શકાય છે જે સાક્ષીઓને અદાલત સમક્ષ તેમના નિવેદનો પાછા ખેંચવા અને પ્રતિકૂળ બનવાનું કારણ બને છે:

(i) ધમકી/ધાકધમકી.

(ii) વિવિધ માધ્યમો દ્વારા પ્રલોભન.

(iii) આરોપી દ્વારા બાહુબળ અને ધનબળનો ઉપયોગ કરવો.

(iv) સ્ટોક સાક્ષીઓનો ઉપયોગ.

(v) લાંબી અજમાયશ.

(vi) તપાસ અને સુનાવણી દરમિયાન સાક્ષીઓને પડતી મુશ્કેલીઓ.

(vii) સાક્ષીની દુશ્મનાવટ ચકાસવા માટે કોઈ સ્પષ્ટ કાયદાનું અસ્તિત્વ ન હોવું.

૪૫. ધમકી અને ધાકધમકી એ સાક્ષીઓની હોસ્ટાઇલ માટેનું એક મુખ્ય કારણ છે. બેન્થામે કહ્યું:"સાક્ષીઓ ન્યાયની આંખ અને કાન છે". જ્યારે સાક્ષીઓ કાયદાની અદાલતમાં યોગ્ય રીતે જુબાની આપી શકતા નથી, ત્યારે તે દોષિત ઠેરવવાના નીચા દરમાં પરિણમે છે અને ઘણી વખત કઠણ ગુનેગારો પણ દોષિત ઠેરવવામાંથી બચી જાય છે. તે ફોજદારી ન્યાય વિતરણ પ્રણાલીમાં લોકોનો વિશ્વાસ હચમચાવે છે. આ જ કારણ છે કે સાક્ષીઓની સુરક્ષા પર ઘણી ચર્ચા થઈ છે અને વિવિધ તબક્કાઓમાંથી રાજ્યને સાક્ષી સુરક્ષા કાર્યક્રમ સાથે બહાર આવવામાં ચોક્કસ ભૂમિકા ભજવવાની માંગ કરવામાં આવે છે, ઓછામાં ઓછા સત્તામાં રહેલા લોકો સાથે સંકળાયેલા સંવેદનશીલ કેસોમાં, જેઓ રાજકીય આશ્રય ધરાવે છે અને તાકાત અને નાણાંનો ઉપયોગ કરી શકે છે, જેથી ઇન્સાફી કાર્યવાહી

દૂષિત ન થાય અને પાટા પરથી ન ઉતરે અને ન્યાય પોતે ભોગ ન બને. ઝહિરા હબીબુલ્લા કેસ [ઝહિરા હબીબુલ્લા શેખ (૫) વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૦૬) ૩ એસ.સી.સી. ૩૭૪: (૨૦૦૬) ૨ એસ.સી.સી. (સી.આર.આઈ.) ૮] માં પણ આ અસર માટે કડક અને ભારપૂર્વક સંદેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

૪૬. સાક્ષીઓને સત્યતાથી અને ભય વગર જુબાની આપવા માટે સક્ષમ બનાવવા માટે સાક્ષીઓની સુરક્ષા માટે લેવામાં આવતા પગલાંને વાજબી ઠેરવતા, ક્રિમિનલ જસ્ટિસ સિસ્ટમ, ૨૦૦૩ના સુધારા પર જસ્ટિસ મલિમથ કમિટીના અહેવાલમાં નીચે મુજબ ટિપ્પણી કરવામાં આવી છેઃ

"૧૧.૩. બીજી મોટી સમસ્યા સાક્ષીઓ અને તેમના પરિવારના સભ્યોની સલામતી વિશે છે, જેઓ વિવિધ તબક્કે જોખમનો સામનો કરે છે.તેમને ઘણીવાર ધમકાવવામાં આવે છે અને ધમકીની ગંભીરતા કેસના પ્રકાર અને આરોપી અને તેના પરિવારની પૃષ્ઠભૂમિ પર આધારિત હોય છે. ઘણી વખત નિર્ણાયક સાક્ષીઓને કોર્ટમાં જુબાની આપે તે પહેલા ધમકાવવામાં આવે છે અથવા ઘાયલ કરવામાં આવે છે. જો સાક્ષી હજુ પણ ના માને, તો તેની હત્યા પણ થઈ શકે છે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં સાક્ષી પુરાવા આપવા માટે આગળ નહીં આવે, સિવાય કે તેને

રક્ષણની ખાતરી આપવામાં આવે અથવા કોઈ પ્રકારના શારીરિક વેશની અનામીતાની ખાતરી આપવામાં આવે.... સાક્ષી અને તેના પરિવારના સભ્યોની સુરક્ષા માટે સર્વગ્રાહી કાયદો ઘડવાનો સમય આવી ગયો છે."

૪૭. ભારતના કાયદા પંચના તેના ૧૯૮માં અહેવાલમાં ["સાક્ષી ઓળખ સંરક્ષણ અને સાક્ષી સંરક્ષણ કાર્યક્રમો" પરનો અહેવાલ] કરેલા અવલોકનો લગભગ સમાન અસરના છે, જે તેમાં નીચેની ચર્ચા પરથી જોઈ શકાય છેઃ

"આપણે જે કારણ શોધીએ છીએ તે દૂર નથી. આતંકવાદના પીડિતો અને મહિલાઓ અને કિશોરો સામેના જાતીય ગુનાઓના કિસ્સામાં, આપણે સમાજના એક એવા વર્ગ સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા છીએ જેમાં ખૂબ જ સંવેદનશીલ લોકો હોય છે, પછી ભલે તે પીડિતો હોય કે સાક્ષી. પીડિતો અને સાક્ષીઓ તેમના જીવને અથવા તેમના સંબંધીઓના જીવને અથવા તેમની સંપત્તિને જોખમનાં ભય હોય છે. તે સ્પષ્ટ છે કે ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ અને અન્ય વિશેષ કાયદાઓ હેઠળ ગંભીર ગુનાઓના કિસ્સામાં, જેમાંથી કેટલાકનો અમે ઉપર ઉલ્લેખ કર્યો છે, પીડિતો અને સાક્ષીઓ માટે એકદમ સમાન પરિસ્થિતિઓ છે. જ્યારે વિશેષ કાયદા હેઠળ ચોક્કસ ગુનાઓના કિસ્સામાં પીડિતો અને

સાક્ષીઓ માટે આવા ભય અથવા ખતરો વધુ સામાન્ય અને સ્પષ્ટ હોઈ શકે છે, ત્યારે કેટલાક ગંભીર ગુનાઓ સાથે સંકળાયેલા અથવા સંબંધિત કિસ્સામાં પીડિતો અને સાક્ષીઓને, ભય નજરઅંદાજ કરી શકાય તેવો હોતો નથી. દેખીતી રીતે, જો વિશેષ ગુનાઓના કેસમાં, સુનાવણી આરોપી તેમજ પીડિતો/સાક્ષીઓ બંને માટે ન્યાયી બની રહે છે, તો ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ હેઠળ આવતા ગંભીર પ્રકૃતિના અન્ય સામાન્ય ગુનાઓના કિસ્સામાં તે સમાન રીતે ન્યાયી કેમ ન હોવી જોઈએ તેનું કોઈ કારણ નથી.તે ભય અથવા જોખમ અથવા તેની શક્યતા છે કે જે બંને કિસ્સાઓમાં સામાન્ય છે. એટલા માટેજ અન્ય દેશોમાં કેટલાક સામાન્ય કાયદાઓ પીડિત અને સાક્ષીને રક્ષણ પૂરું પાડે છે."

૮) આ બધાએ ભારતમાં ઓછી ગુના–સાબિતીની સમસ્યાઓ ઊભી કરી છે.આની ફોજદારી ન્યાય વ્યવસ્થા પર જ ગંભીર અસરો પડે છે. ફોજદારી ન્યાય માનવ અધિકારો સાથે ગાઢ રીતે સંકળાયેલો છે. જ્યારે, એક તરફ, એ સુનિશ્ચિત કરવાનું છે કે કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિ દોષિત ન ઠરે અને તેના દ્વારા તેની સ્વતંત્રતાથી તે વંચિત ન રહે, તો બીજી તરફ, ગુનાના પીડિતોને ગુનેગારને સજા આપીને ન્યાય મળે તે સુનિશ્ચિત કરવાનું પણ એટલું જ મહત્વનું છે.આ સમગ્ર પ્રક્રિયામાં, સાક્ષીઓને નિર્ભીક અને

સત્યતાથી જુબાની આપવા માટે સક્ષમ બનાવવા માટે તેમનું રક્ષણ ખૂબ જ મહત્વ ધરાવે છે. તે નિષ્પક્ષ ઇન્સાફી કાર્યવાહીની પણ ખાતરી કરશે, જે કાયદાના શાસનનો અન્ય એક સહવર્તી છે.

૯) આ કેસ સાક્ષીઓના રક્ષણના મુદ્દા સાથે સંબંધિત હોવાથી, અમે સાક્ષીઓ દ્વારા સામનો કરવામાં આવતા અન્ય દુઃખ પર વધુ ચર્ચા કરવાનું ટાળી રહ્યા છીએ, જો કે આ દેશમાં ફોજદારી ન્યાય વ્યવસ્થા સફળ થવા માટે અમે અન્ય સમસ્યાઓને પણ યોગ્ય સ્તરે ઉકેલવાની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકીએ છીએ. સાક્ષી સુરક્ષાના મહત્વને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે ઉલ્લેખ કરીએ છીએ કે આ કોર્ટ સહિત ભારતની અદાલતો દ્વારા તેને વારંવાર પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે અને તેના પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. **એન. એચ. આર. સી. વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [૨૦૦૩ (૯) સ્કેલ ૩૨૯], પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટીઝ (પી. યુ. સી. એલ.) વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [૨૦૦૩ (૧૦) સ્કેલ ૯૬૭], ઝહિરા વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય [(૨૦૦૪) ૪ એસ. સી. સી. ૧૫૮], સાક્ષી વિરુદ્ધ ભારત સંઘ [(૨૦૦૪) ૫ એસ. સી. સી. ૫૧૮] અને ઝહિરા હબીબુલ્લા વિરુદ્ધ શેખ. ગુજરાત [૨૦૦૬ (૩) સ્કેલ ૯૬૭]** જેવા સંખ્યાબંધ ચુકાદાઓમાં સાક્ષીઓની ઓળખના રક્ષણ અને સાક્ષી સુરક્ષા કાર્યક્રમના મુદ્દાઓ ઉઠાવવામાં આવ્યા છે.

૧૦) **પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટીઝ**માં, જેમાં પ્રિવેન્શન ઓફ ટેરરિઝમ એક્ટ (પોટા), ૨૦૦૨ની કેટલીક જોગવાઈઓની બંધારણીયતાને પડકારવામાં આવી હતી, અદાલતે અધિનિયમની કલમ ૩૦નું કાળજીપૂર્વક વિશ્લેષણ કર્યું હતું, જેમાં સાક્ષીઓના રક્ષણ વિશે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. આ જોગવાઈ સાક્ષીની ઓળખને ગુપ્ત રાખવા માટે કાર્યવાહી ખાનગી રીતે કરવાની જોગવાઈ કરે છે. અદાલતે એ વાસ્તવિકતાને અનુભવી કે ઘણીવાર સાક્ષીઓ ગંભીર ગુનાઓમાં અદાલત સમક્ષ જુબાની આપવા આગળ આવતા નથી. સાક્ષીઓ મુખ્યત્વે પુરાવા આપવા તૈયાર નથી કારણ કે તેમનો જીવ જોખમમાં હોઈ શકે છે. અદાલતના મતે, અધિનિયમની કલમ ૩૦ સાક્ષીના અધિકારો, આરોપીના અધિકારો અને જાહેર હિત વચ્ચે સંતુલન જાળવે છે. જો કે, સાક્ષીની ગુપ્તતા એ એક અપવાદ છે અને આ કલમ હેઠળ કોઈ નિયમ નથી.

૧૧) બાળ સાક્ષીનું રક્ષણ, જે પીડિત પણ હોઇ શકે છે, તે વધુ મહત્વપૂર્ણ બની જાય છે. **સાક્ષી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૨૦૦૪) ૫ એસ. સી. સી. ૫૧૮]** માં અદાલતે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે સાક્ષીઓની સુરક્ષા માટે કાયદો બનાવવાની સખત જરૂર છે. અદાલતે બાળ સાક્ષી પાસેથી પુરાવા લેવાની પ્રક્રિયા અંગે કેટલીક માર્ગદર્શિકાઓ અદાલતે પણ જારી કરી હતી. અદાલતે, અદાલતમાં નિવેદન નોંધાવતી વખતે જાતીય

શોષણની પીડિતાની વિશેષ સુરક્ષાની જરૂરિયાત તરફ પણ ધ્યાન દોર્યું હતું. તે કેસમાં અરજદારે બાળ જાતીય શોષણના કેસોમાં જુબાની માટેની વિશેષ જોગવાઈઓ સાથે અસરકારક રીતે વ્યવહાર કરવા માટે કેટલાક સૂચનો આપ્યા હતા, જે નીચે મુજબ હતા:

એ) ન્યાયાધીશો બાળ–સહાયક વ્યક્તિની હાજરીમાં બાળકની જુબાનીના વિડિયો ટેપ ઇન્ટરવ્યૂનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી આપશે.

બી) બાળકને ક્લોઝ સર્કિટ ટેલિવિઝન દ્વારા અથવા પળદાની પાછળથી જુબાની આપવાની મંજૂરી આપી શકાય છે, જેથી કોઈ પણ ભય વિના ફરિયાદ કરેલા કૃત્યોનું પ્રમાણિક અને નિખાલસ વર્ણન મેળવી શકાય.

સી) સગીરની તપાસ પછી બચાવપક્ષ દ્વારા લેખિતમાં આપેલા પ્રશ્નોના આધારે સગીરની ઉલટતપાસ કરવાની મંજૂરી માત્ર ન્યાયાધીશને જ આપવી જોઈએ.

ડી) બાળકની જુબાની દરમિયાન, જ્યારે અને જ્યારે તેણે તેની જરૂર હોય ત્યારે પૂરતો અંતરાલ આપવો જોઈએ.

૧૨) કેટલાક અન્ય ચુકાદાઓમાં, આ અદાલતે નીચેની રીતે કેટલીક વધુ માર્ગદર્શિકાઓ આપી હતી:

એ) ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૫૪ અને ૩૭૭ની અંર્તગત **તપાસ અને કાર્યવાહી,** સી.આર.પી.સી ની કલમ ૩૨૭ની પેટા કલમ (૨) હેઠળ **ઉલ્લેખિત સિદ્ધાંતોને અનુસરીને થવી જોઈએ**.

બી) બળાત્કાર અથવા બાળ જાતીય શોષણની સુનાવણી કરતી વખતે, પડદા જેવી કોઈ પ્રકારની વ્યવસ્થા અથવા તેના જેવી કોઈ વસ્તુનો ઉપયોગ કરી શકાય છે જેથી પીડિત અથવા સાક્ષીઓ (જે સમાનરીતે અસુરક્ષિત છે અને જેમને પીડિતાની જેમ સુરક્ષાની જરૂર હોય છે) આરોપીનો સામનો ન કરે તેની ખાતરી કરી શકાય;

સી) આરોપીના વકીલ દ્વારા ઉલટતપાસ દરમિયાન ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નો, કે જે પીડિત અથવા ઘટનાના સાક્ષીઓ સાથે સીધા સંબંધિત છે અને ઘટનાની યાદ અપાવે છે, તે અગાઉથી કોર્ટના પ્રમુખ અધિકારીને લેખીતમાં આપવા જોઈએ. પ્રમુખ અધિકારીએ તે પ્રશ્નો પીડિત અથવા સાક્ષીને સરળ અને સ્પષ્ટ ભાષામાં અને શક્ય હોય ત્યાં સુધી તેને તકલીફ કર્યા વિના પૂછવા જોઈએ.

૧૩) એ વાત પર ભાર મૂકવાની જરૂર નથી કે મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીને ન સાંભળવા એ નિષ્પક્ષ ઇન્સાફી કાર્યવાહીનો ઇનકાર છે. જો કે, સાક્ષીઓને રક્ષણ આપવાની પ્રથા એડ હોસિઝમ પર આધારિત છે, એટલે કે કેસ–ટુ–કેસના આધારે.અદાલતોએ, આ પ્રક્રિયામાં, સાક્ષીની સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરવા માટે

વિવિધ માધ્યમો પણ અપનાવ્યા છે, જેમની ટૂંકી વિગત નીચે મુજબ જણાવી શકાયઃ

(એ) સાક્ષીના પુરાવાનું પ્રકાશન માત્ર ઇન્સાફી કાર્યવાહી દરમિયાન અને પછી નહીં **[નરેશ શ્રીધર મિરાજકર અને અન્યો વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય; [૧૯૬૬(૩) એસ.સી.આર ૭૪૪]**

(બી) સાક્ષીના જીવને જોખમ અને દહેશત હોવાને કારણે ફરીથી ઇન્સાફી કાર્યવાહીની મંજૂરી **[સુનીલ કુમાર પાલ વિરુદ્ધ ફોટા શેખ અને અન્ય; એ.આઈ.આર ૧૯૮૪ એસ.સી ૧૫૯૧]**

(સી) બળાત્કારના કેસોમાં પીડિતો માટે અનામિત્વની જરૂરિયાત **[દિલ્હી ડોમેસ્ટિક વર્કિંગ વિમેન્સ ફોરમ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા; (૧૯૯૫) ૧ એસ.સી.સી ૧૪)]**

(ડી) જ્યારે સાક્ષી હાજર હોય અને આરોપી ગેરહાજર હોય ત્યારે કેસોમાં મુલતવી મેળવવાની પ્રથાને નિરુત્સાહિત કરવી. **[યુ.પી. રાજ્ય વિરુદ્ધ શંભુ નાથ સિંહ; (૨૦૦૧) ૪ એસસીસી ૬૬૭]**

(ઇ) સાક્ષીઓને ધમકી આપવી તેને જામીન રદ કરવાનો આધાર બનાવવો **[રામ ગોવિંદ ઉપાધ્યાય વિરુદ્ધ સુદર્શન સિંહ; II (૨૦૦૨) એસ.એલ.ટી ૫૮૭]**

(એફ) **વીડિયો કોન્ફરન્સિંગ દ્વારા ઊલટતપાસ** – આ નવીન પદ્ધતિઓમાંની એક છે, જે વિશિષ્ટ રીતે જાતીય ગુનાઓના પીડિતો, ખાસ કરીને બાળ સાક્ષીઓ કે જેઓ ગુનાના પીડિત પણ હોય છે, તેમને મદદરૂપ થાય છે.

૧૪.) હાલ ના આ કેસમાં જ અરજદારો આરોપો સાથે આ ન્યાયાલય સમક્ષ આવ્યા છે કે આસારામ જેના પર અસંખ્ય કેસોમાં બળાત્કાર કરવાના ગુનાનો આરોપ છે, તેની સામે ચાલી રહેલી સુનાવણીઓ માં સાક્ષીઓને ધમકી આપવામાં આવેલી છે કે જો તેઓ આસારામ વિરુદ્ધ જુબાની આપશે તો તેના ગંભીર પરિણામો ભોગવા પડશે.એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે ૧૦ જેટલા સાક્ષીઓ પર પહેલાથી જ હુમલો થઇ ચૂક્યો છે અને ત્રણ સાક્ષીઓની હત્યા થયેલી છે.

૧૫) આ અરજીમાં ચાર અરજદારો છે. આ અરજદારોમાં એક સાક્ષી, હત્યા થયેલા સાક્ષીના પિતા, બળાત્કાર થી પીડાયેલ બાળક ના પિતા અને એક પત્રકાર જે આસારામ અને તેના પુત્ર નારાયણ સાંઈના ગુંડાઓ દ્વારા હત્યાના પ્રયાસમાંથી બચી ગયેલા અને હજુ પણ આસારામ અને નારાયણ સાંઈના જેલમાં રહેલા શાર્પશૂટર દ્વારા જાનથી મારી નાખવાની ધમકીઓનો સામનો કરી રહેલા છે, નો સમાવેશ થાય છે. એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે અરજદાર નંબર ૧ મહેન્દ્ર ચાવલા એક બાળક અને બે બહેનો પર બળાત્કારના ભયાનક કેસોમાં કહેવાતા ધર્મગુરુ, આસારામ બાપુ અને

તેમના પુત્ર નારાયણ સાંઇ વિરુદ્ધ જુબાની આપવાની હિંમત કરવા બદલ તેમના જીવન પર હત્યાના પ્રયાસમાંથી ચમત્કારિક રીતે બચી ગયા હતા. અરજદાર નં. ૧ એ નારાયણ સાંઇ ને મધ્ય પ્રદેશના આશ્રમમાં એક બાળકના મૃતદેહ પર તાંત્રિક વિધા કરતા પણ જોયેલા હતા, જેમાં આજ સુધી આસારામના પ્રભાવ ના કારણે કોઈ તપાસ કરવામાં આવેલી નથી. અરજદાર નં. ૨ નરેશ ગુપ્તા, તે હત્યા કરવામા આવેલા સાક્ષી નામે અખીલ ગુપ્તા ના પિતા છે.અખિલની હત્યા આસારામ વિરુદ્ધ સાક્ષી બનવાની હિંમત કરવા બદલ કરવામાં આવી હતી. અરજદાર નં. ૩ કરમવીર સિંહ એક બાળકના પિતા છે, જેના પર આસારામ દ્વારા બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. અરજદાર નં. ૩ ના પુત્ર સોમવીરને રાજ્યની પોલીસની સુરક્ષા હોવા છતાં પણ ૨ હુમલાખોરો દ્વારા ધમકી આપવામાં આવી હતી. હુમલાખોરોને પકડાયેલા હતા અને તેને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. આઘાતજનક રીતે નારાયણ પાંડે નામના તે જ હુમલાખોરે બાદમાં બળાત્કાર–કેસના ફરિયાદીના સાક્ષી કૃપાલ સિંહની હત્યા કરી હતી. બાળક પર બળાત્કાર ના પીડિતાના પરિવાર પર હુમલો કરવામાં આવ્યો છે, ધમકાવાયાં છે અને તેઓ સતત ડરમાં જીવે છે. એવો પણ આરોપ છે કે ધમકી આપવામાં આવી હોવા છતાં ઉત્તર પ્રદેશ પોલીસે આઘાતજનક રીતે તેમની અડધી સુરક્ષા પાછી ખેંચી લીધી હતી. અરજદાર નં. ૪, નરેન્દ્ર યાદવ એક પત્રકાર છે, જેઓ આસારામ બાપુ અને નારાયણ સાંઈને

નાપસંદ આવતાં લેખો લખવાની હિંમત કરી હોવાના કિરણે જીવલેણ હત્યાના થયેલા પ્રયાસમાંથી બચી ગયા હતા. હવે તે મારી નાંખવામા આવ્વા ના સતત ભયમાં જીવે છે કારણ કે ઉત્તર પ્રદેશ પોલીસે તેમને દિવસમાં માત્ર આઠ કલાક માટે જ એકલો સુરક્ષા ગાર્ડ આપ્યો છે, અને તેમને બાકીના ૧૬ કલાક સુધી પોતાને બચાવવા માટે છોડી દીધો છે. એવું પણ માનવામાં આવ્યું છે કે આસારામનો શાર્પ શૂટર નારાયણ પાંડે, જે સાક્ષી કૃપાલ સિંહની હત્યાના ગુનામાં જેલમાં છે, તે જેલની અંદરથી તેને ધમકીભર્યા પત્રો લખે છે.

૧૬) અરજદારોએ અદાલતની દેખરેખ હેઠળની એસ.આઈ.ટી. અથવા સી.બી.આઈ તપાસ માટે ની અરજ કરી છે. અરજદારો દ્વારા જણાવવામાં આવ્યું છે કે દેશમાં સાક્ષીઓમાં ભયની પ્રવર્તમાન લાગણી કાયદાના શાસન દ્વારા સંચાલિત મુક્ત સમાજમાં રહેવાના આ દેશના લોકોના અધિકારને ગંભીર રીતે નબળી પાડે છે. કોઈપણ દબાણ અને ધમકી વગર સ્વતંત્ર અને યોગ્ય રીતે અદાલતો માં જુબાની આપવાનો અધિકાર આજે ગંભીર હુમલા હેઠળ છે. જો કોઈ વ્યક્તિ ધમકીઓ અથવા અન્ય દબાણને કારણે અદાલતોમાં જુબાની આપી શકતો નથી, તો તે બંધારણ ના અનુચ્છેદ ૨૧ નું સ્પષ્ટ ઉલ્લંઘન છે. આ દેશના લોકોને જે જીવનના અધિકારની બાંયધરી આપવામાં આવી છે તેમાં એવા સમાજમાં રહેવાનો અધિકાર પણ સામેલ છે, જે અપરાધ અને ભયથી મુક્ત છે અને

સાક્ષીઓને ભય અથવા દબાણ વિના અદાલતોમાં જુબાની આપવાનો અધિકાર આપે છે.

૧૭) અરજદારોએ શરૂઆતમાં ભારત ના સંઘને પ્રતિવાદી નંબર ૧ તરીકે અને હરિયાણા, ઉત્તર પ્રદેશ, રાજસ્થાન, ગુજરાત અને મધ્ય પ્રદેશ રાજ્યોને પ્રતિવાદી નંબર ૨ થી ૬ તરીકે સામેલ કર્યા હતા.

૧૮) આ મામલાના મહત્વ અને ગંભીરતાની પ્રશંસા કરતા, આ અદાલતે ૧૮ નવેમ્બર, ૨૦૧૬ ના રોજ અરજીમાં કારણદર્શાવો નોટિસ જારી કરી હતી. નોટિસ જારી કર્યા પછી જ્યારે આ બાબત ૨૪ માર્ચ,૨૦૧૭ ના રોજ સુનાવણી માટે આવી ત્યારે આ અદાલતે ઉત્તર પ્રદેશ અને હરિયાણા રાજ્યોને પણ પર્યાપ્ત સુરક્ષા પૂરી પાડીને અરજદારોને સંપૂર્ણ અને યોગ્ય સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરી આપવાનો નિર્દેશ કર્યો હતો.

૧૯) જ્યારે તારીખ ૨૮ ઓગસ્ટ, ૨૦૧૭ ના રોજ આ કેસ હાથ પર લેવામા આવ્યો ત્યારે ભારત સરકાર વતી વિદ્વાન એટર્ની જનરલ શ્રી કે. કે. વેણુગોપાલ, એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ સુશ્રી પિંકી આનંદ સાથે હાજર થયા હતા. એવું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે આ અદાલત મુખ્યત્વે સાક્ષી સુરક્ષા કાર્યક્રમને લગતા મુદ્દા પર કામ કરી રહી હોવાથી, તે યોગ્ય રહેશે કે અન્ય રાજ્યોને પણ આમા સામેલ કરવામાં આવે કારણ કે આ મુદ્દો સમગ્ર્ ભારતમાં મહત્વપૂર્ણતા ધરાવતો હતો અને સાક્ષી સુરક્ષા

કાર્યક્રમ તમામ રાજ્યોમાં ઉપલબ્ધ હોવો જોઈએ. તે મુજબ, અરજદારોને અન્ય રાજ્યોને પણ સામેલ કરવાનો અને તેમને આ અરજીની નોટિસ આપવામાં આવે તેવો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. આ રીતે અરજીનો વ્યાપ તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને આવરી લેવા સમગ્ર દેશમાં વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યું છે.

૨૦) અરજીમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો અને તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને નોટીસ આપવામાં આવી અને તેમના સંબંધિત વકીલ દ્વારા તેમનુ પ્રતિનિધિત્વ કરાયું છે. ત્યારબાદ જ્યારે ૧૭ નવેમ્બર, ૨૦૧૭ ના રોજ આ કેસ ને સુનાવણી અર્થે હાથમા લેવામા આવ્યો ત્યારે તમામ પ્રતિવાદીઓને સાક્ષી સુરક્ષા કાર્યક્રમ અમલમાં મૂકવા માટે શું પગલાં લઈ શકાય તે બાબતે જવાબ દાખલ કરવા માટે બોલાવ્વા મા આવ્યા હતા.

૨૧) ભારત તરફથી વિદ્વાન એટર્ની જનરલ શ્રી વેણુગોપાલને પણ ડ્રાફ્ટ યોજનાના રૂપમાં સૂચનો આપવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી. એ નોંધવું હૃદયસ્પર્શી છે કે ભારત સંઘે આ અરજીને પ્રતિકૂળ તરીકે લીધી ન હતી અને વ્યાપક જાહેર હિતમાં આવી યોજના બનાવવાની જરૂરિયાતને સમજી હતી. આ સંવેદનશીલતાને ધ્યાનમાં રાખીને ગૃહ મંત્રાલયે સાક્ષી સુરક્ષા યોજના, ૨૦૧૮ નો મુસદ્દો તૈયાર કર્યો છે અને તેને આ કેસના રેકોર્ડ પર મૂક્યો છે. ૧૩ એપ્રિલ, ૨૦૧૮ના આદેશોમાં આની નોંધ લેવામાં આવી

હતી અને રાજ્ય સરકારો તેમજ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો, જેમને મંત્રાલય દ્વારા જ ડ્રાફ્ટ યોજનાની નકલ પહેલેથી જ પૂરી પાડવામાં આવી હતી, તેમને ૩૧ મે, ૨૦૧૮ સુધીમાં ગૃહ મંત્રાલયને તેમની ટિપ્પણીઓ રજૂ કરવા કહેવામાં આવ્યું હતું. કેન્દ્ર સરકાર વિવિધ સરકારો પાસેથી ટિપ્પણીઓ/સૂચનો પ્રાપ્ત કર્યા પછી આ યોજનાને અંતિમ સ્વરૂપ આપવા માટેનું વલણ ધરાવતી હતી. ઉપરોક્ત પાસાઓનો સમાવેશ કરતા ૧૩ એપ્રિલ, ૨૦૧૮ ના રોજનો આદેશ નીચે મુજબ ફરી ટાંકવામાં આવ્યો છેઃ

> "અમને જાણ કરવામાં આવી છે કે ગૃહ મંત્રાલયે સાક્ષી સુરક્ષા યોજના ૨૦૧૮ નો મુસદ્દો તૈયાર કર્યો છે. આ ડ્રાફ્ટ યોજનાની એક નકલ આજે અદાલતમાં અમને સોંપવામાં આવી છે. તા.૨૨મી માર્ચ, ૨૦૧૮ ના પત્ર દ્વારા આ યોજનાની એક નકલ તમામ રાજ્ય સરકારો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના વહીવટીતંત્રને પણ આપવામાં આવી છે, જેમાં તેમને ૯મી એપ્રિલ, ૨૦૧૮ સુધીમાં તેમની ટિપ્પણીઓ રજૂ કરવાની વિનંતી કરવામાં આવી છે. ત્યારબાદ ફરીથી તા.૧૧ મી એપ્રિલ, ૨૦૧૮ ના સ્મૃતિપત્ર દ્વારા તમામ રાજ્ય સરકારો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને ૩૧મી મે, ૨૦૧૮ સુધીમાં તેમના મંતવ્યો રજૂ કરવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું.
>
> અમે અપેક્ષા રાખીએ છીએ કે તમામ રાજ્ય સરકારો તેમજ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો ૩૧ મે, ૨૦૧૮ની ઉપરોક્ત નિર્ધારિત તારીખ

સુધીમાં ગૃહ મંત્રાલયને તેમની ટિપ્પણીઓ રજૂ કરશે. ટિપ્પણીઓ/સૂચનો પ્રાપ્ત કર્યા પછી સાક્ષી સુરક્ષા યોજના ૨૦૧૮ ના મુસદ્દાને સરકાર, ગૃહ મંત્રાલય દ્વારા આગામી તારીખ પહેલાં અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવશે. ઓગસ્ટ, ૨૦૧૮ના બીજા સપ્તાહમાં આ મેટરને લીસ્ટ કરવામાં આવે. વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર પણ તેમના સૂચનો રજૂ કરવા માટે સ્વતંત્ર છે."

૨૨) જ્યારે ૧૯ નવેમ્બર, ૨૦૧૮ના રોજ આ મામલાની સુનાવણી હાથ ધરવામાં આવી ત્યારે વિદ્વાન એટર્ની જનરલે માહિતી આપી હતી કે વિવિધ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાંથી મંતવ્ય લીધા પછી, કેન્દ્ર સરકારે યોજનાને અંતિમ સ્વરૂપ આપ્યું હતું અને તેના સોગંદનામા દ્વારા ૬ નવેમ્બર, ૨૦૧૮ ના રોજ આ અદાલતમાં તેને દાખલ કરી હતી. તેઓ તેમની રજૂઆતમાં પણ સ્પષ્ટ હતા કે આ અદાલત તમામ રાજ્યોને તે યોજના અપનાવવા અને આ માટે યોગ્ય કાયદો પસાર ન થાય ત્યાં સુધી તે અનુસાર સાક્ષી સુરક્ષા પ્રદાન કરવા માટે યોગ્ય આદેશો પસાર કરી શકે છે.

૨૩) અમે રેકોર્ડ પર મૂકી શકીએ છીએ કે કેન્દ્ર સરકારના સોગંદનામા અનુસાર, સાક્ષી સુરક્ષા યોજના, ૨૦૧૮ તે ૧૮ રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો, પ રાજ્ય કાનૂની સેવા સત્તામંડળો અને નાગરિક સમાજ, ત્રણ ઉચ્ચ

અદાલતો તેમજ પોલીસ કર્મચારીઓ સહિત ખુલ્લા સ્રોતોમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા મંતવ્ય પર આધારિત છે. એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ યોજનાને રાષ્ટ્રીય કાનૂની સેવાઓ સત્તામંડળ (એન.એ.એલ.એસ.એ.) સાથે પરામર્શ કરીને અંતિમ સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે આ યોજનાનો ધ્યેય અને ઉદ્દેશ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે ફોજદારી ગુનાઓની તપાસ, કાર્યવાહી અને સુનાવણી પૂર્વગ્રહયુક્ત ન હોય કારણ કે સાક્ષીઓને હિંસક અથવા અન્ય ગુનાહિત દોષારોપણ સામે રક્ષણ વિના પુરાવા આપવા માટે ડરાવવામાં આવે છે. તેનો ઉદ્દેશ ફોજદારી કાયદા અમલીકરણ એજન્સીઓ અને ન્યાયના એકંદર વહીવટને સહાય પૂરી પાડવામાં પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે સામેલ વ્યક્તિઓના રક્ષણની સુવિધા આપીને કાયદા અમલીકરણ એજન્સીઓને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે.

૨૪) સોગંધનામું વધુમાં એ વાત પર ભાર મૂકે છે કે સાક્ષીઓને સલામતીની સંપૂર્ણ ખાતરી સાથે કાયદા અમલીકરણ એજન્સીઓ અને ન્યાયિક અધિકારીઓને મદદ કરવા માટે આગળ આવવા માટે વિશ્વાસ આપવાની જરૂર છે અને વર્તમાન યોજનાનો હેતુ સાક્ષીઓ અને તેમના પરિવારના સભ્યોને તેમના જીવન, પ્રતિષ્ઠા અને સંપત્તિ સામે જોખમો અને

ધમકીઓથી બચાવવા માટે અપનાવવામાં આવતા પગલાંની શૃંખલાને ઓળખવાનો છે.

૨૫) આ તબક્કે, અમે રજુ કરેલ સાક્ષી સુરક્ષા યોજના, ૨૦૧૮ ને તેના સમગ્ર સ્વરૂપમાં ટાંકીએ છીએઃ

"સાક્ષી સુરક્ષા યોજના, ૨૦૧૮

<u>પ્રસ્તાવના</u>

ધ્યેયો અને ઉદ્દેશોઃ

કાયદાના શાસનને જાળવી રાખવા માટે સાક્ષીની ન્યાયિક સંરચનામાં જુબાની આપવાની અથવા કાયદાનું અમલીકરણ અને તપાસ અધિકારીઓ સાથે ધાકધમકી અથવા બદલો લેવાના ભય વિના સહકાર આપવાની ક્ષમતા આવશ્યક છે. આ યોજનાનો ઉદ્દેશ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે ફોજદારી ગુનાઓની તપાસ, ઈન્સાફી કાર્યવાહી અને સુનાવણી પૂર્વગ્રહયુક્ત ન હોય કારણ કે સાક્ષીઓ હિંસક અથવા અન્ય ગુનાહિત દોષારોપણ સામે રક્ષણ વગર પુરાવા આપે તો તેમને ડરાવવામાં આવે છે અથવા તો ડરી જાય છે. તેનો ઉદ્દેશ ફોજદારી કાયદા અમલીકરણ એજન્સીઓ અને ન્યાયના એકંદર વહીવટને સહાય પૂરી પાડવામાં પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે સામેલ વ્યક્તિઓના રક્ષણને સરળ બનાવીને કાયદાના અમલીકરણને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે. સાક્ષીઓને સલામતીની સંપૂર્ણ

ખાતરી સાથે કાયદા અમલીકરણ અને ન્યાયિક અધિકારીઓને મદદ કરવા માટે આગળ આવવા માટે વિશ્વાસ અપાવવાની જરૂર છે. તેનો ઉદ્દેશ સાક્ષીઓ અને તેમના પરિવારના સભ્યોને તેમના જીવન, પ્રતિષ્ઠા અને સંપત્તિ સામે ધાકધમકીઓથી બચાવવા માટે અપનાવવામાં આવી શકે તેવા પગલાંની શૃંખલાને ઓળખવાનો છે.

<u>યોજનાની જરૂરિયાત અને સમર્થનઃ</u>

જેરેમી બેન્થેમે કહ્યું છે કે "સાક્ષીઓ ન્યાયની આંખ અને કાન છે". ગંભીર ગુનાઓ સાથે સંકળાયેલા કેસોમાં, સાક્ષીઓ જીવન અને સંપત્તિને જોખમ હોવાને કારણે ફરી જાય છે. સાક્ષીઓને લાગે છે કે કોઈ પણ સુરક્ષા વધારવા માટે રાજ્યની કોઈ વૈધાનિક કાનૂની જવાબદારી નથી.

ભારતની માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ગુજરાત રાજ્ય વિરુદ્ધ અનિરુદ્ધ સિંહ (૧૯૯૭) ૬ એસ.સી.સી. ૫૧૪ માં પણ ઠેરવ્યું હતું કેઃ "દરેક સાક્ષીની હિતકારી ફરજ છે કે જેને ગુનાની જાણ હોય, તે રાજ્યને પુરાવા આપવામાં મદદ કરે. મલિમથ કમિટી ઓન રિફોર્મ્સ ઓફ ક્રિમિનલ જસ્ટિસ સિસ્ટમ, ૨૦૦૩ એ તેના અહેવાલમાં જણાવ્યું હતું કે "ગુનાને લગતા પુરાવા આપીને, તે સત્ય શોધવામાં કોર્ટને મદદ કરવાની પવિત્ર ફરજ બજાવે છે". ઝહિરા હબીબુલ્લા એચ. શેખ અને અન્ય વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય ૨૦૦૪ (૪) એસ.સી.સી. ૧૫૮ એસ.સી.એ નિષ્પક્ષ સુનાવણીને વ્યાખ્યાયિત

કરતી વખતે ભારતની માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે "જો સાક્ષીઓને ધમકી આપવામાં આવે અથવા ખોટા પુરાવા આપવા માટે દબાણ કરવામાં આવે તો તે પણ નિષ્પક્ષ ઇન્સાફી કાર્યવાહીમાં પરિણમશે નહીં".

ભારતમાં સાક્ષી સંરક્ષણનો સૌપ્રથમ સંદર્ભ ૧૯૫૮માં ભારતના કાયદા પંચના ૧૪મા અહેવાલમાં આવ્યો હતો. આ વિષય પર વધુ સંદર્ભ ભારતના કાયદા પંચના ૧૫૪માં અને ૧૭૮માં અહેવાલમાં જોવા મળે છે."સાક્ષી ઓળખ સંરક્ષણ અને સાક્ષી સંરક્ષણ કાર્યક્રમો, ૨૦૦૬" શીર્ષક ધરાવતો ભારતના કાયદા પંચનો ૧૯૮મો અહેવાલ આ વિષયને સમર્પિત છે.

માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઝહિરા કેસમાં ઉપરોક્ત અવલોકન કર્યું હતું કે, "કોઈ પણ દેશ તેના નૈતિક રીતે સાચા નાગરિકોને બળાત્કારીઓ અને હત્યારાઓ જેવા અસામાજિક તત્વો દ્વારા સતામણીના જોખમ સામે ખુલ્લા પાડવાનું પોસાય તેમ નથી". ચોથા રાષ્ટ્રીય પોલીસ આયોગના અહેવાલ, ૧૯૮૦ માં નોંધ્યું હતું કે 'આરોપીઓના દબાણને કારણે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ ફરી જાય છે અને સાક્ષીઓની ઘાલમેલ તપાસવા માટે નિયમનની જરૂર છે'.

વિધાનસભાએ ૨૦૦૬ માં આઈ. પી. સી. ની કલમ ૧૯૫–એ રજૂ કરી છે, જેમાં સાક્ષીઓને ગુનાહિત ધમકી આપવી એ સાત વર્ષની જેલની સજાને પાત્ર ફોજદારી ગુનો છે. તેવી જ રીતે, કિશોર ન્યાય (બાળકોની સંભાળ અને સંરક્ષણ) અધિનિયમ, ૨૦૧૫, વ્હિસલ બ્લોઅર્સ પ્રોટેક્શન એક્ટ, ૨૦૧૧, જાતીય ગુનાઓથી બાળકોના સંરક્ષણ અધિનિયમ (પોકસો અધિનિયમ), ૨૦૧૨ અને રાષ્ટ્રીય તપાસ એજન્સી અધિનિયમ, ૨૦૦૮ અને અનુસૂચિત જાતિ અને જનજાતિ (અત્યાચાર નિવારણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૯ જેવી કાયદાઓમાં પણ ધમકીઓ સામે સાક્ષીઓની સુરક્ષાની જોગવાઈ છે. જો કે સાક્ષી સુરક્ષાના મુદ્દાને સર્વગ્રાહી રીતે ઉકેલવા માટે આજની તારીખે કોઈ ઔપચારિક સંરચિત કાર્યક્રમ રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી.

તાજેતરના વર્ષોમાં, ઉગ્રવાદ, આતંકવાદ અને સંગઠિત ગુનાઓ વધ્યા છે અને મજબૂત અને વિવિધ પ્રકારના બની રહ્યા છે. આવા ગુનાઓની તપાસ અને કાર્યવાહીમાં, તે જરૂરી છે કે સાક્ષીઓને ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીમાં વિશ્વાસ હોય. સાક્ષીઓને કાયદાનું અમલીકરણ અને કાર્યવાહી કરનારી એજન્સીઓને મદદ કરવા માટે આગળ આવવા માટે આત્મવિશ્વાસ હોવો જરૂરી છે. તેમને ખાતરી આપવાની જરૂર છે કે કાયદાનું અમલીકરણ કરનાર એજન્સીઓને સહકાર આપવાથી અને કાયદાની અદાલત સમક્ષ જુબાની આપવાથી તેમને નિરુત્સાહિત કરવા માટે તેમને ધમકી અને ગુનાહિત

જૂથો તેમને જે નુકસાન પહોંચાડવાનો પ્રયાસોમાંથી તેઓને સમર્થન અને રક્ષણ મળશે. તેથી, દેશમાં સાક્ષીઓની સુરક્ષાના મુદ્દાઓને સમાન રીતે ઉકેલવા માટે એક યોજના ઘડવાનો સમય આવી ગયો છે.

<u>યોજનાનો અવકાશઃ</u>

સાક્ષીનું રક્ષણ કોર્ટ રૂમ સુધી સાક્ષીને પોલીસ એસ્કોર્ટ પૂરું પાડવા અથવા જુબાની રેકોર્ડ કરવા માટે આધુનિક સંચાર તકનીક (જેમ કે ઓડિયો વીડિયો માધ્યમ) નો ઉપયોગ કરવા જેટલું સરળ હોઈ શકે છે. સંગઠિત ફોજદારી જૂથને સંડોવતા અન્ય વધુ જટિલ કેસોમાં, સાક્ષીની સલામતી સુનિશ્ચિત કરવા માટે અસાધારણ પગલાં જરૂરી છે, જેમ કે નામ જાહેર ન કરવું, સલામત મકાનમાં કામચલાઉ રહેઠાણની ઓફર કરવી, નવી ઓળખ આપવી અને સાક્ષીને અજ્ઞાત સ્થળે સ્થળાંતર કરવું. જો કે, સાક્ષીની સુરક્ષાની જરૂરિયાતોને તેમની નબળાઈ અને જોખમની ધારણાને આધારે કેસ–ટુ–કેસ આધારે જોવી પડી શકે છે.

<u>૧. ટૂંકું શીર્ષક અને પ્રારંભ</u> :

(એ) આ યોજનાને "સાક્ષી સુરક્ષા યોજના, ૨૦૧૮" કહેવામાં આવશે.

(બી) તે જાહેરનામાની તારીખથી અમલમાં આવશે.

ભાગ–૧

<u>૨. વ્યાખ્યાઓઃ</u>

(એ) "**સંહિતા**" એટલે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ (૧૯૭૪ નો ૨);

(બી) "**સાક્ષીની ઓળખ છુપાવવી**" નો અર્થ સાક્ષીનુ નામ, સરનામું અને અન્ય વિગતો, જે તપાસ, ઇન્સાફી કાર્યવાહી અને ઇન્સાફી કાર્યવાહી પછીના તબક્કા દરમિયાન સાક્ષીની ઓળખ તરફ દોરી શકે છે, તેને કોઈપણ રીતે, પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે, પ્રકાશિત કરવા અથવા જાહેર કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકતી કોઈપણ શરતનો તેમાં સમાવેશ થાય છે.

(સી) "**સક્ષમ સત્તાધિકારી**" એટલે દરેક જિલ્લામાં જિલ્લા અને સત્ર ન્યાયાધીશની અધ્યક્ષતાવાળી સ્થાયી સમિતિ, જેમાં જિલ્લાના પોલીસ વડા સભ્ય તરીકે અને જિલ્લામાં ફરિયાદી પક્ષના વડા તેના સભ્ય સચિવ તરીકે હોય.

(ડી) "**પરિવારના સભ્ય**" માં સાક્ષીના માતા–પિતા/વાલી, જીવનસાથી, લિવ–ઇન પાર્ટનર, ભાઈ–બહેન, બાળકો, પૌત્ર–પૌત્રીઓનો સમાવેશ થાય છે;

(ઇ) "**ફોર્મ**" એટલે આ યોજના સાથે જોડાયેલ "સાક્ષી સુરક્ષા અરજી ફોર્મ";
(એફ) "**ઇન કેમેરા પ્રોસિડિંગ્સ**" નો અર્થ એવી કાર્યવાહી થાય છે જેમાં સક્ષમ સત્તાધિકારી/અદાલત માત્ર તે જ વ્યક્તિઓને મંજૂરી આપે છે કે

જેઓ સાક્ષી સંરક્ષણ અરજીની સુનાવણી અને નિર્ણય કરતી વખતે અથવા અદાલતમાં જુબાની આપતી વખતે હાજર રહેવાની જરૂર હોય;

(જી) "**લાઇવ લિંક**" એટલે લાઇવ વીડિયો લિંક અથવા આવી અન્ય વ્યવસ્થા કે જેમાં સાક્ષી, આ મામલે જુબાની આપવા અથવા સક્ષમ અધિકારી સાથે વાતચીત કરવા માટે કોર્ટરૂમમાં શારીરિક રીતે હાજર ન હોય ત્યારે;

(એચ) "**સાક્ષી સુરક્ષા પગલાં**" એટલે યોજનાની કલમ ૭, ભાગ–૩, ભાગ–૪ અને ભાગ–૫ માં ઉલ્લેખિત પગલાં.

(આઇ) "**અપરાધ**" એટલે એવા ગુનાઓ કે જે મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કેદ અથવા સાત વર્ષ અને તેથી વધુ કેદની સજા અને આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૫૪, ૩૫૪–એ, ૩૫૪–બી, ૩૫૪–સી, ૩૫૪–ડી અને ૫૦૯ હેઠળ સજાપાત્ર ગુનાઓ પણ છે.

(જે) "**ધમકી વિશ્લેષણ અહેવાલ**" એટલે સાક્ષી અથવા તેના પરિવારના સભ્યો માટે ધમકીની ધારણાની ગંભીરતા અને વિશ્વસનીયતા અંગે કેસની તપાસ કરતા જિલ્લાના પોલીસ વડા દ્વારા તૈયાર અને રજૂ કરાયેલ વિગતવાર અહેવાલ. તેમાં સાક્ષી અથવા તેના પરિવાર દ્વારા તેમના જીવન, પ્રતિષ્ઠા અથવા સંપત્તિ માટે સામનો કરવામાં આવતા જોખમોની પ્રકૃતિ

વિશે ચોક્કસ વિગતો હશે, ઉપરાંત ધમકી આપનાર વ્યક્તિઓની હદ, હેતુ અને સંસાધનોના અમલીકરણનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવશે.
તે આ બાબતમાં લેવા યોગ્ય ચોક્કસ સાક્ષી સુરક્ષા પગલાં સૂચવવા ઉપરાંત ધમકીની ધારણાને પણ વર્ગીકૃત કરશે.

(કે) "**સાક્ષી**" એટલે કોઈ પણ વ્યક્તિ, જેની પાસે કોઈ પણ ગુના વિશે માહિતી અથવા દસ્તાવેજ હોય;

(એલ) "**સાક્ષી સંરક્ષણ અરજી**" એટલે સાક્ષી દ્વારા સાક્ષી સંરક્ષણ આદેશ મેળવવા માટે તેના સભ્ય સચિવ દ્વારા સક્ષમ અધિકારી સમક્ષ નિયત ફોર્મમાં દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી. તે સાક્ષી, તેના પરિવારના સભ્ય, તેના વિધિવત રોકાયેલા વકીલ અથવા સંબંધિત આઈ. ઓ./એસ. એચ. ઓ./એસ. ડી. પી. ઓ./જેલ અધિક્ષક દ્વારા રજૂ કરી શકાય છે.

(એમ) "**સાક્ષી સુરક્ષા ભંડોળ**" એટલે આ યોજના હેઠળ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલા સાક્ષી સુરક્ષા આદેશના અમલીકરણ દરમિયાન થયેલા ખર્ચને વહન કરવા માટે બનાવવામાં આવેલું ભંડોળ;

(એન) "**સાક્ષી સંરક્ષણ આદેશ**" એટલે સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો આદેશ જેમાં સાક્ષીના રક્ષણ માટે લેવામાં આવતા પગલાંની વિગતો આપવામાં આવી હોય.

(ઓ) **"સાક્ષી સુરક્ષા સેલ"** એટલે રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની પોલીસ અથવા કેન્દ્રીય પોલીસ એજન્સીઓનો સમર્પિત સેલ જેને સાક્ષી સુરક્ષા આદેશનો અમલ કરવાની ફરજ સોંપવામાં આવી હોય.

ભાગ–૨

૩. જોખમની દ્રષ્ટિએ સાક્ષીની શ્રેણીઓઃ

શ્રેણી 'એ': જ્યાં તપાસ/સુનાવણી દરમિયાન અથવા તે પછી સાક્ષી અથવા તેના પરિવારના સભ્યોના જીવને જોખમ રહે છે.

શ્રેણી 'બી': જ્યાં જોખમ તપાસ/સુનાવણી દરમિયાન અથવા તે પછી સાક્ષી અથવા તેના પરિવારના સભ્યોની સલામતી, પ્રતિષ્ઠા અથવા સંપત્તિ સુધી વિસ્તરે છે.

શ્રેણી 'સી': જ્યાં ધમકી મધ્યમ હોય અને તપાસ/સુનાવણી દરમિયાન અથવા તે પછી સાક્ષી અથવા તેના પરિવારના સભ્યની પ્રતિષ્ઠા અથવા સંપત્તિની સતામણી અથવા ધમકી સુધી વિસ્તરે છે.

૪. રાજ્ય સાક્ષી સુરક્ષા ભંડોળઃ

(એ) સાક્ષી સંરક્ષણ ભંડોળ નામનું એક ભંડોળ હશે, જેમાંથી સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલા સાક્ષી સંરક્ષણ આદેશના અમલીકરણ દરમિયાન થયેલા ખર્ચ અને અન્ય સંબંધિત ખર્ચની ચૂકવણી કરવામાં આવશે.

(બી) સાક્ષી સુરક્ષા ભંડોળમાં નીચેનાનો સમાવેશ થશેઃ–

૧. રાજ્ય સરકાર દ્વારા વાર્ષિક બજેટમાં કરવામાં આવેલી અંદાજપત્રીય ફાળવણી;

૨. અદાલતો/ટ્રિબ્યુનલો દ્વારા સાક્ષી સુરક્ષા ભંડોળમાં જમા કરાવવા માટે લાદવામાં આવેલ/આદેશ આપવામાં આવેલ ખર્ચની રકમની રસીદ;

૩. સખાવતી મંડળો /સંસ્થાઓ અને સરકાર દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવેલી વ્યક્તિઓ તરફથી દાન/યોગદાન.

૪. કોર્પોરેટ સામાજિક જવાબદારી હેઠળ આપવામાં આવેલ ભંડોળનું યોગદાન.

(સી) ઉપરોક્ત ભંડોળ રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ સરકાર હેઠળના ગૃહ વિભાગ/મંત્રાલય દ્વારા સંચાલિત કરવામાં આવશે.

૫. <u>સક્ષમ સત્તાધિકારી સમક્ષ અરજી દાખલ કરવીઃ</u>

આ યોજના હેઠળ સંરક્ષણ આદેશ મેળવવા માટેની અરજી જ્યાં ગુનો કરવામાં આવ્યો છે તે સંબંધિત જિલ્લાના સક્ષમ અધિકારી સમક્ષ નિયત ફોર્મમાં દાખલ કરી શકાય છે, તેના સભ્ય સચિવ દ્વારા સહાયક દસ્તાવેજો સાથે, જો કોઈ હોય તો.

૬. **<u>અરજીની પ્રક્રિયા કરવા માટેઃ–</u>**

(એ) જેવું અને જ્યારે સક્ષમ સત્તામંડળના સભ્ય સચિવને નિયત ફોર્મમાં અરજી પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે સંબંધિત પોલીસ પેટા–વિભાગના પ્રભારી એ.સી.પી./ડી.એસ.પી. પાસેથી ધમકી વિશ્લેષણ અહેવાલ મંગાવવા માટે તાત્કાલિક આદેશ પસાર કરશે.

(બી) નિકટવર્તી જોખમને કારણે મામલાની તાકીદને આધારે, સક્ષમ અધિકારી અરજીની પેન્ડન્સી દરમિયાન સાક્ષી અથવા તેના પરિવારના સભ્યોના વચગાળાના રક્ષણ માટે આદેશો પસાર કરી શકે છે. પરંતુ અરજદાર અને તેના પરિવારના સભ્યોના જીવને ગંભીર અને નિકટવર્તી જોખમની સ્થિતિમાં તાત્કાલિક સુરક્ષા પૂરી પાડવામાં પોલીસને કોઈ પણ બાબત અટકાવશે નહીં.

(સી) જોખમ વિશ્લેષણ અહેવાલ સંપૂર્ણ ગોપનીયતા જાળવી રાખીને ઝડપથી તૈયાર કરવામાં આવશે અને તે આદેશ પ્રાપ્ત થયાના પાંચ કામના દિવસની અંદર સક્ષમ અધિકારી સુધી પહોંચશે.

(ડી) જોખમ વિશ્લેષણ અહેવાલમાં ખતરાની ધારણાને વર્ગીકૃત કરવામાં આવશે અને તેમાં સાક્ષી અથવા તેના પરિવારને પર્યાપ્ત સુરક્ષા પ્રદાન કરવા માટે સૂચક સુરક્ષા પગલાંનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવશે.

(ઇ) સાક્ષીની સુરક્ષા માટેની અરજીની પ્રક્રિયા કરતી વખતે, સક્ષમ સત્તામંડળે સાક્ષી અને/અથવા તેના પરિવારના સભ્યો/નોકરીદાતાઓ અથવા

સાક્ષીની સુરક્ષાની જરૂરિયાતોની ખાતરી કરવા માટે યોગ્ય માનવામાં આવતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ સાથે વ્યક્તિગત રીતે અને શક્ય હોય તો ઇલેક્ટ્રોનિક માધ્યમો દ્વારા પણ વાતચીત કરવી જોઈએ.

(એફ) સાક્ષી સુરક્ષા અરજી પરની તમામ સુનાવણીઓ સંપૂર્ણ ગોપનીયતા જાળવી રાખીને સક્ષમ અધિકારી દ્વારા ઇન–કેમેરા હાથ ધરવામાં આવશે.

(જી) પોલીસ અધિકારીઓ પાસેથી જોખમ વિશ્લેષણ અહેવાલ મળ્યાના પાંચ કામના દિવસની અંદર અરજીનો નિકાલ કરવામાં આવશે.

(એચ) સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલ સાક્ષી સુરક્ષા આદેશનો અમલ રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના સાક્ષી સુરક્ષા સેલ અથવા કેસ હોય તે રીતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવશે. સક્ષમ સત્તામંડળ દ્વારા પસાર કરાયેલા તમામ સાક્ષી સુરક્ષા આદેશોના અમલીકરણની એકંદર જવાબદારી રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં પોલીસ વડા પર રહેશે.

જોકે, ઓળખ બદલવા અને/અથવા સ્થળાંતર માટે સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા સાક્ષી સુરક્ષા આદેશનો અમલ સંબંધિત રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના ગૃહ વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવશે.

(આઇ) સાક્ષી સુરક્ષા આદેશ પસાર થયા પછી, સાક્ષી સુરક્ષા સેલ સક્ષમ અધિકારી સમક્ષ માસિક ફોલો અપ અહેવાલ દાખલ કરશે.

(જે) જો સક્ષમ સત્તામંડળને લાગે કે સાક્ષી સુરક્ષા આદેશમાં સુધારો કરવાની જરૂર છે અથવા આ સંબંધમાં અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે, અને

ઇન્સાફી કાર્યવાહી પૂર્ણ થયા પછી, સંબંધિત પોલીસ પેટા વિભાગના પ્રભારી એ.સી.પી/ડી.એસ.પી પાસેથી નવો જોખમ વિશ્લેષણ અહેવાલ મંગાવવામાં આવશે.

૭. <u>રક્ષણના માપદંડોના પ્રકારોઃ</u>

આદેશિત સાક્ષી સુરક્ષા પગલાં જોખમના પ્રમાણમાં હોવા જોઈએ અને એક સમયે ત્રણ મહિનાથી વધુ ન હોય તેવા ઓક્સ્સ સમયગાળા માટે હોવા જોઈએ. તેમાં નીચે મુજબનો સમાવેશ થઈ શકે છેઃ

(એ) તપાસ અથવા ઇન્સાફી કાર્યવાહી દરમિયાન સાક્ષી અને આરોપી સામસામે ન આવે તેની ખાતરી કરવી;

(બી) ટપાલ અને ટેલિફોન કૉલ્સ પર દેખરેખ રાખવી;

(સી) ટેલિફોન કંપની સાથે સાક્ષીનો ટેલિફોન નંબર બદલવા અથવા તેને અથવા તેણીને બિન–સૂચિબદ્ધ ટેલિફોન નંબર સોંપવાની વ્યવસ્થા કરવી;

(ડી) સાક્ષીના ઘરમાં સુરક્ષા ઉપકરણો જેમ કે સુરક્ષા દરવાજા, સીસીટીવી, એલાર્મ, વાડ વગેરે લગાવવાં;

(ઇ) બદલાયેલ નામ અથવા મૂળાક્ષર સાથે સાક્ષીનો ઉલ્લેખ કરીને તેની ઓળખ છુપાવવી;

(એફ)સાક્ષી માટે કટોકટીના સમયે સંપર્ક વ્યક્તિઓ;

(જી) સાક્ષીના ઘરની આસપાસ નજીકથી રક્ષણ, નિયમિત પેટ્રોલિંગ;

(એચ) સંબંધીના ઘર અથવા નજીકના નગરમાં રહેઠાણનું કામચલાઉ પરિવર્તન;

(આઇ) અદાલતમાં આવવા–જવા માટે અને સુનાવણીની તારીખ માટે સરકારી વાહન અથવા રાજ્ય દ્વારા ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવેલ વાહનની જોગવાઈ;

(જે) બંધ બારણે સુનાવણીનું આયોજન;

(કે) નિવેદન અને જુબાની નોંધતી વખતે સહાયક વ્યક્તિને હાજર રહેવાની મંજૂરી આપવી;

(એલ)ખાસ ડિઝાઇનવાળા વલ્નરેબલ વિટનેસરૂમનો ઉપયોગ, જેમાં લાઇવ વીડિયો લિંક્સ, એક તરફી અરીસો અને સ્ક્રીનની વ્યવસ્થા, જે સાહેદ અને આરોપીને જુદા પાડે, સાથે એવું વિકલ્પ હોય કે ચહેરો બદલાય જાય અને અવાજ પણ બદલાઇ. જેથી તેઓની ઓળખ ખબર ન પડે;

(એમ) મોકૂફી વગર રોજિંદા ધોરણે ઇન્સાફી કાર્યવાહી દરમિયાન જુબાનીની ઝડપી નોંધણીની ખાતરી કરવી;

(એન)પુનઃસ્થાપન, નિર્વાહ અથવા નવો વ્યવસાય/ધંધો શરૂ કરવાના હેતુથી જરૂરી ગણી શકાય તેવું સાક્ષી સુરક્ષા ભંડોળમાંથી સાક્ષીને સમયાંતરે નાણાકીય સહાય/અનુદાન આપવું.

(ઓ) જરૂરી માનવામાં આવતા અન્ય કોઈપણ પ્રકારના સુરક્ષાના પગલાં ભરવા.

૮. દેખરેખ અને સમીક્ષાઃ

એકવાર સંરક્ષણ આદેશ પસાર થઈ ગયા પછી, સક્ષમ અધિકારી તેના અમલીકરણ પર દેખરેખ રાખશે અને આ બાબતમાં પ્રાપ્ત અનુવર્તી અહેવાલોના સંદર્ભમાં તેની સમીક્ષા કરી શકે છે.જો કે, સક્ષમ અધિકારી સાક્ષી સુરક્ષા સેલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા માસિક અનુવર્તી અહેવાલના આધારે ત્રિમાસિક ધોરણે સાક્ષી સુરક્ષા આદેશની સમીક્ષા કરશે.

ભાગ III

૯. ઓળખની સુરક્ષાઃ–

કોઈપણ ગુનાની તપાસ અથવા સુનાવણી દરમિયાન, ઓળખનું રક્ષણ મેળવવા માટેની અરજી તેના સભ્ય સચિવ મારફત સક્ષમ અધિકારી સમક્ષ નિર્ધારિત ફોર્મમાં દાખલ કરી શકાય છે.

અરજી પ્રાપ્ત થયા પછી, સક્ષમ સત્તામંડળના સભ્ય સચિવ ખતરા વિશ્લેષણ અહેવાલ મંગાવશે.સક્ષમ સત્તાધિકારી સાક્ષી અથવા તેના પરિવારના સભ્યો અથવા તેને યોગ્ય લાગે તે અન્ય કોઈ વ્યક્તિની તે નક્કી કરવા માટે તપાસ કરશે કે ઓળખ સુરક્ષા હુકમ પસાર કરવાની જરૂર છે કે કેમ.

અરજીની સુનાવણી દરમિયાન સાક્ષીની ઓળખ અન્ય કોઈ વ્યક્તિ સમક્ષ જાહેર કરવામાં આવશે નહીં, જે સાક્ષીની ઓળખ તરફ દોરી જાય તેવી શક્યતા હોય. સક્ષમ અધિકારી ત્યારબાદ, રેકોર્ડ પર ઉપલબ્ધ સામગ્રી અનુસાર અરજીનો નિકાલ કરી શકે છે.

એકવાર, સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા સાક્ષીની ઓળખના રક્ષણ માટેનો આદેશ પસાર થઈ જાય પછી, એ સુનિશ્ચિત કરવાની જવાબદારી સાક્ષી સુરક્ષા સેલની રહેશે કે આવા સાક્ષી/તેના પરિવારના સભ્યોની ઓળખ જેમાં નામ/માતા–પિતા/વ્યવસાય/સરનામું/ડિજિટલ પદચિહ્નો સામેલ છે તે સંપૂર્ણપણે સુરક્ષિત છે.

જ્યાં સુધી કોઈ પણ સાક્ષીની ઓળખ સક્ષમ સત્તાધિકારીના આદેશ હેઠળ સુરક્ષિત છે, ત્યાં સુધી સાક્ષી સુરક્ષા સેલ એ વ્યક્તિઓની વિગતો પ્રદાન કરશે જેનો કટોકટીના કિસ્સામાં સાક્ષી દ્વારા સંપર્ક કરી શકાય છે.

ભાગ **IV**

<u>૧૦. ઓળખમાં ફેરફારઃ–</u>

યોગ્ય કિસ્સાઓમાં, જ્યાં ઓળખ બદલવા માટે સાક્ષીની વિનંતી હોય અને ખતરા વિશ્લેષણ અહેવાલના આધારે, સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા સાક્ષીને નવી ઓળખ આપવા માટે નિર્ણય લઈ શકાય છે.

નવી ઓળખ પ્રદાન કરવામાં નવું નામ/વ્યવસાય/વાલીપણું અને સરકારી એજન્સીઓ દ્વારા સ્વીકાર્ય સહાયક દસ્તાવેજો પ્રદાન કરવાનો સમાવેશ થાય છે. નવી ઓળખ સાક્ષીને હાલના શૈક્ષણિક/વ્યાવસાયિક/સંપત્તિના અધિકારોથી વંચિત ન કરવી જોઈએ.

ભાગ V

૧૧. સાક્ષીનું સ્થાનાંતરણ

યોગ્ય કિસ્સાઓમાં, જ્યાં સાક્ષીની સ્થાનાંતરણ માટેની વિનંતી હોય અને ખતરા વિશ્લેષણ અહેવાલના આધારે સક્ષમ સત્તાઅધિકારી દ્વારા સાક્ષીને સ્થાનાંતરિત કરવા માટે નિર્ણય લઈ શકાય છે.

સક્ષમ સત્તાઅધિકારી સાક્ષીની સલામતી, કલ્યાણ અને સુખાકારીને ધ્યાનમાં રાખીને ભારતીય સંઘના રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ અથવા રાજ્યવિસ્તારની અંદર સાક્ષીને સુરક્ષિત સ્થળે સ્થાનાંતરિત કરવાનો આદેશ પસાર કરી શકે છે.આ ખર્ચ સાક્ષી સુરક્ષા ભંડોળ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવશે.

ભાગ VI

૧૨. સાક્ષીઓને યોજનાની જાણ કરવીઃ

દરેક રાજ્ય આ યોજનાનો વ્યાપક પ્રચાર કરશે.આઈ.ઓ. અને કોર્ટ સાક્ષીઓને "સાક્ષી સુરક્ષા યોજના"ના અસ્તિત્વ અને તેની મુખ્ય લાક્ષણિકતાઓ વિશે જાણ કરશે.

૧૩. રેકોર્ડની ગોપનીયતા અને જાળવણીઃ

પોલીસ, પ્રોસીક્યુશન વિભાગ, અદાલત સ્ટાફ, બંને પક્ષોના વકીલો સહિત તમામ હિતધારકો સંપૂર્ણ ગોપનીયતા જાળવશે અને ખાતરી કરશે કે કોઈ પણ સંજોગોમાં, આ યોજના હેઠળની કાર્યવાહીના સંબંધમાં કોઈપણ રેકોર્ડ, દસ્તાવેજ અથવા માહિતી ટ્રાયલ કોર્ટ/અપીલ કોર્ટના લેખીત આદેશ સિવાય કોઈપણ રીતે કોઈ વ્યક્તિ સાથે વહેંચવામાં આવશે નહીં.

આ યોજના હેઠળની કાર્યવાહીને લગતા તમામ રેકોર્ડ ત્યાં સુધી સાચવવામાં આવશે જ્યાં સુધી તેની સંબંધિત સુનાવણી અથવા અપીલ કાયદાની અદાલત સમક્ષ પડતર હોય. છેલ્લી અદાલતી કાર્યવાહીના નિકાલના એક વર્ષ પછી, રેકોર્ડની વાસ્તવિક નકલ સક્ષમ અધિકારી દ્વારા તેની સ્કેન કરેલી સોફ્ટ કોપી સાચવ્યા પછી કાઢી શકાશે.

૧૪. ખર્ચની વસૂલાતઃ

જો સાક્ષીએ ખોટી ફરિયાદ નોંધાવી હોય તો સંબંધિત સરકારનો ગૃહ વિભાગ સાક્ષી સુરક્ષા ભંડોળમાંથી થયેલા ખર્ચની વસૂલાત માટે કાર્યવાહી શરૂ કરી શકે છે.

<u>૧૫. સમીક્ષાઃ</u>

જો સાક્ષી અથવા પોલીસ અધિકારીઓ સક્ષમ અધિકારીના નિર્ણયોથી નારાજ હોય તો સક્ષમ અધિકારી દ્વારા આદેશ પસાર થયાના ૧૫ દિવસની અંદર સમીક્ષા અરજી દાખલ કરી શકે છે.

સાક્ષી સુરક્ષા યોજના, ૨૦૧૮

સાક્ષી સુરક્ષા યોજના, ૨૦૧૮

હેઠળ

સાક્ષી સુરક્ષા અરજી

સમક્ષ, (બીજી નકલમાં દાખલ કરવા માટે)

સક્ષમ સત્તાધિકારી,

જિલ્લો.....

અરજીઃ

૧. સાક્ષીનું રક્ષણ	
૨. સાક્ષીની ઓળખ સુરક્ષા	
૩. નવી ઓળખ	
૪. સાક્ષીનું સ્થાનાંતર	

૧.	સાક્ષીની વિગતો (કેપિટલ અક્ષરમાં ભરવી):	
	(૧) નામ	----------
	(૨) ઉંમર	----------
	(૩) જાતિ (પુરુષ/સ્ત્રી/અન્ય)	----------
	(૪) પિતા/માતાનું નામ	----------
	(૫) રહેઠાણનું સરનામું	----------
	(૬) સાક્ષીના પરિવારના સભ્યોના નામ અને	----------
	અન્ય વિગતો કે જેઓને ધમકીઓ મળી રહી	----------
	હોય અથવા ખતરો અનુભવી રહ્યા છે	----------
	(૭) સંપર્ક વિગતો (મોબાઇલ/ઈ–મેલ)	----------
૨.	ફોજદારી મામલાની વિગતોઃ	
	(૧) એફઆઈઆર નં.	----------
	(૨) કલમ હેઠળ	----------
	(૩) પોલીસ સ્ટેશન	----------
	(૪) જિલ્લો	----------
	(૫) ડી.ડી. નં. (જો હજુ સુધી એફ.આઈ.આર. નોંધાઇ ન હોય તો)	----------
	(૬) ફો.કેસ નં. (ખાનગી ફરિયાદના કિસ્સામાં)	----------
૩.	આરોપીની વિગતો (જો ઉપલબ્ધ/જાણમાં હોય તો):	----------
	(૧) નામ	----------

	(૨) સરનામું (૩) ફોન નં. (૪) ઇમેઇલ આઇડી	---------- ----------
૪.	ધમકી આપનાર/ધમકી આપવા શંકાસ્પદ વ્યક્તિનું નામ અને અન્ય વિગતો	---------- ---------- ---------- ----------
૫.	જોખમની ધારણાની પ્રકૃતિ.મહેરબાની કરીને આ મામલે મળેલી ધમકીની ટૂંકી વિગતો ઓક્ક્સ તારીખ, સ્થળ, રીત અને વપરાયેલા શબ્દો સાથે આપવી.	---------- ---------- ---------- ----------
૬.	સાક્ષી દ્વારા/માટે વિનંતી કરાયેલ સાક્ષી સુરક્ષા પગલાંનો પ્રકાર	---------- ---------- ---------- ----------
૭.	જો જરૂરી હોય તો વચગાળાની/તાત્કાલિક સાક્ષી સુરક્ષા જરૂરિયાતોની વિગતો	---------- ---------- ---------- ----------

અરજદાર/સાક્ષી વધુ માહિતી આપવા માટે વધારે કાગળનો ઉપયોગ કરી શકે છે.

(સહી સાથે સંપૂર્ણ નામ)

તારીખઃ.....

સ્થળઃ.....

<u>બાંયધરી</u>

૧. હું વચન આપું છું કે હું સક્ષમ અધિકારી અને રાજ્યના ગૃહ વિભાગ અને સાક્ષી સુરક્ષા સેલને સંપૂર્ણ સહકાર આપીશ.

૨. હું પ્રમાણિત કરું છું કે આ અરજીમાં મારા દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી મારા શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન અને માન્યતા મુજબ સાચી અને ખરી છે.

૩. હું સમજું છું કે જો આ અરજીમાં મારા દ્વારા આપવામાં આવેલી માહિતી ખોટી હોવાનું જણાય, તો આ યોજના હેઠળ સક્ષમ અધિકારી સાક્ષી સુરક્ષા ભંડોળમાંથી મારા પર થયેલા ખર્ચની વસૂલાત કરવાનો અધિકાર અનામત રાખે છે.

(સહી સાથે સંપૂર્ણ નામ)

તારીખ:.....

સ્થળ....."

૨૬) તેના વાંચન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે તેમ, સાક્ષી સુરક્ષા યોજના, ૨૦૧૮ની આવશ્યક વિશેષતાઓમાં ખતરાની ધારણાઓની શ્રેણીઓને ઓળખવી, પોલીસ વડા દ્વારા "ખતરા વિશ્લેષણ અહેવાલ" તૈયાર કરવો, સાક્ષી અને આરોપી તપાસ દરમિયાન સામ-સામે ન આવે તે સુનિશ્ચિત કરવા જેવા સુરક્ષાના પગલાંના પ્રકારો વગેરે, ઓળખની સુરક્ષા, ઓળખમાં ફેરફાર, સાક્ષીનું સ્થાનાંતરણ,

સાક્ષીઓને યોજના વિશે માહિતગાર કરવા, ગુપ્તતા અને રેકોર્ડની જાળવણી, ખર્ચની વસૂલાત વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

૨૭) જેનો ઉદ્દેશ આ દેશમાં ફોજદારી ન્યાય વ્યવસ્થાને મજબૂત કરવાનો છે તેવી આ ફાયદાકારક અને હિતકારી યોજના હોવાથી, જે બદલામાં માત્ર ન્યાયની પહોંચ જ સુનિશ્ચિત નહીં કરે, પરંતુ ન્યાયના હેતુને પણ આગળ વધારશે, તેથી તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ પણ સ્વીકાર્યું કે વિધાનસભાઓ દ્વારા કાયદો ઘડવામાં ન આવે ત્યાં સુધી અદાલતના આદેશ તરીકે ઉપરોક્ત યોજનાને લાગુ કરવા માટે અદાલત દ્વારા યોગ્ય નિર્દેશો પસાર કરી શકાય છે.

૨૮)ઉપરોક્ત ઘટનાઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ યોજના માત્ર રાજ્ય સરકારો તેમજ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો જ નહીં પરંતુ પોલીસ કર્મચારીઓ, એન.એ.એલ. એસ.એ. અને રાજ્ય કાનૂની સેવાઓ સત્તામંડળો, ઉચ્ચ અદાલતો અને નાગરિક સમાજ સહિત અન્ય હિતધારકોની યોગ્ય સહાય સાથે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા પ્રયાસોનું પરિણામ છે.વિદ્વાન એટર્ની જનરલ અને અન્ય પ્રતિવાદીઓની ઉપરોક્ત રજૂઆતને ન સ્વીકારવાનું કોઈ કારણ નથી.

૨૯) ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, સાક્ષીના કેસમાં કોર્ટે સાક્ષીઓની સુરક્ષા માટે કાયદો બનાવવાની જરૂરિયાત પર ભાર મૂક્યો હતો.તેણે કાયદા પંચને કેટલાક પાસાઓની તપાસ કરવાની વિનંતી પણ કરી હતી, જેના પરિણામે કાયદા પંચ

દ્વારા બળાત્કાર કાયદાની ૧૭૨મી સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી.જો કે, કોર્ટે આરોપીઓની ગેરહાજરીમાં સંવેદનશીલ સાક્ષીઓની તપાસ અંગેના કાયદા પંચના સૂચનને સ્પષ્ટપણે નકારી કાઢ્યું હતું.ફોજદારી કાર્યરિતી સંહિતાની કલમ ૨૭૩ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, જે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતના સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે, કે સાક્ષીની આરોપીની હાજરીમાં તપાસ થવી જોઈએ, આવા સિદ્ધાંતનો જાતીય ગુનાઓ સંબંધિત પૂછપરછ અને સુનાવણીમાં ત્યાગ કરી શકાતો નથી. આવી સ્થિતિમાં વીડિયો કોન્ફરન્સિંગ દ્વારા આ સાક્ષીઓની તપાસ એ ઉકેલ પૂરો પાડે છે જે આરોપી તેમજ સંવેદનશીલ સાક્ષીઓના હિત વચ્ચે સંતુલન સાધે છે.

૩૦) સાક્ષી સુરક્ષા યોજના, ૨૦૧૮ના ભાગ–II (૭) (એલ)માં સાક્ષીના ચહેરાની છબીમાં ફેરફાર કરવા અને સાક્ષીના અવાજની ઓડિયો ફીડમાં ફેરફાર કરવાના વિકલ્પ સાથે સાક્ષી અને આરોપી માટે અલગ રસ્તા ઉપરાંત જીવંત લિંક્સ, એક તરફી અરીસાઓ અને સ્ક્રીન જેવી વિશેષ વ્યવસ્થા ધરાવતા ખાસ ડિઝાઇનવાળા સંવેદનશીલ સાક્ષી માટેના અદાલતના ઓરડાઓના ઉપયોગની જોગવાઈ છે, જેથી તે/તેણીને ઓળખી ન શકાય;

૩૧) તેને અનુરૂપ, દિલ્હીના ન્યાયતંત્રએ રાષ્ટ્રીય રાજધાની પ્રદેશમાં પહેલેથી જ ચાર સંવેદનશીલ વિટનેસ ડિપોઝિશન કોમ્પ્લેક્સની સ્થાપના કરી છે, જેમાં સૌથી તાજેતરનું દ્વારકા જિલ્લા અદાલતમાં છે, જેની સ્થાપના ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૭માં કરવામાં આવી હતી.આ સંકુલ અલગ સાક્ષી ખંડ, અલગ આરોપી

ખંડ, બાળ સાક્ષીઓ માટે રમતની જગ્યા, કોઠાર, અલગ શૌચાલય અને એક વિશિષ્ટ અને આરામદાયક પ્રતીક્ષા ખંડ જેવી સુવિધાઓ પ્રદાન કરે છે અને સાક્ષી આરોપી સામે ન રહે તે રીતે પ્રમુખ ન્યાયાધીશ, સાક્ષી અને આરોપીની વચ્ચે મુક્ત ઇન્ટરફેસ માટે ઓડિયો–વિઝ્યુઅલ વિનિમયની તમામ સુવિધાઓથી સજ્જ છે.આ સંકુલમાં સંવેદનશીલ સાક્ષીઓ માટે અલગ પ્રવેશ છે, જેથી તેઓ કોઈ પણ સમયે આરોપીઓના સીધા સંપર્કમાં ન આવે. સહાયક વ્યક્તિઓ, પૂર્વ–ટ્રાયલ અદાલત મુલાકાત અને તેમના નિવાસસ્થાનેથી સાક્ષીઓને લઇ જવા અને મૂકી જવા માટેની સુવિધાઓની જોગવાઈઓ છે.આ રીતે, આ સંકુલમાં સંવેદનશીલ સાક્ષીઓને આરામદાયક વાતાવરણ પૂરું પાડવા માટે તમામ શક્ય પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે જેથી તેઓ ફોજદારી કાર્યવાહીમાં તેમના શ્રેષ્ઠ પુરાવા આપી શકે.

૩૨) આ વલ્નરેબલ વિટનેસ ડિપોઝિશન કોમ્પ્લેક્સની સ્થાપના પાછળનું એક મુખ્ય કારણ એ હતું કે ફોજદારી કેસોમાં મોટી સંખ્યામાં દોષમુક્તિ મોટે ભાગે તેમના અને તેમના પરિવારો માટે સુરક્ષાના અભાવને કારણે, ખાસ કરીને મહિલાઓ અને બાળકોના કિસ્સામાં, સાક્ષીઓના ફરી જવાથી અને ખોટી જુબાની આપવાને કારણે થાય છે.

૩૩) હકીકતમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે પણ ***મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. બંદૂ @ દૌલત (ફોજદારી અપીલ નંબર ૧૮૨૦/૨૦૧૭માં હુકમ તા.૨૪/૨૦/૨૦૧૭)***માં નીચે મુજબ નિર્દેશ આપ્યો છે:

"૧૦.... અદાલતમાં અનુકૂળ વાતાવરણના હિતમાં ફોજદારી કેસોમાં સંવેદનશીલ સાક્ષીઓની તપાસ માટે વિશેષ કેન્દ્રો હોવા જોઈએ જેથી સંવેદનશીલ પીડિતને નિવેદન આપવા માટે પ્રોત્સાહિત કરી શકાય. આવા કેન્દ્રોની સ્થાપના તમામ જરૂરી સલામતી સાથે થવી જોઈએ. અમારું ધ્યાન દિલ્હી ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા ફોજદારી બાબતોમાં સંવેદનશીલ સાક્ષીઓના પુરાવા નોંધવા માટે બહાર પાડવામાં આવેલી માર્ગદર્શિકા તરફ દોરવામાં આવ્યું છે અને એ હકીકત તરફ પણ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે કે આ હેતુ માટે દિલ્હીમાં ચાર વિશેષ કેન્દ્રો સ્થાપવામાં આવ્યા છે.

* * * *

૧૨. દિલ્હી ઉચ્ચ અદાલતના નિર્દેશો અને ઉપર નોંધ્યા મુજબ સંવેદનશીલ સાક્ષીઓ માટે વિશેષ કેન્દ્રોની સ્થાપના આ અદાલતના નિર્ણય સાથે સુસંગત છે અને તેને પૂરક છે.અમારો મત છે કે જો તે હજુ સુધી જરૂરી માનવામાં આવે તેવા ફેરફારો સાથે અપનાવવામાં ન આવી હોય તો તમામ ઉચ્ચ અદાલતો આવી માર્ગદર્શિકા અપનાવી શકે છે.દેશના લગભગ દરેક જિલ્લામાં સંવેદનશીલ સાક્ષીઓ માટે એક કેન્દ્ર સ્થાપિત કરવાની જરૂર પડી શકે છે. તમામ ઉચ્ચ અદાલતો તબક્કાવાર આ દિશામાં યોગ્ય પગલાં લઈ શકે છે. દરેક ઉચ્ચ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રમાં ઓછામાં ઓછા બે આવા કેન્દ્રો આજથી ત્રણ મહિનાની

અંદર સ્થાપિત થઈ શકે છે. ત્યારબાદ, ઉચ્ચ અદાલતોના નિર્ણય અનુસાર આવા વધુ કેન્દ્રોની સ્થાપના થઈ શકે છે."

૩૪) ઉપરોક્ત ચર્ચામાંથી એક બાબત જે બહાર આવે છે તે એ છે કે કાયદાકીય સ્વરૂપમાં સાક્ષી સંરક્ષણ વ્યવસ્થાની સર્વોચ્ચ જરૂરિયાત છે, જેને તમામ હિતધારકો અને ફોજદારી ન્યાય પ્રણાલીના તમામ ખેલાડીઓ સ્વીકારે છે.તે જ સમયે, આવો કોઈ કાયદો લાવવામાં આવ્યો નથી.આ તે વિચારણાઓ છે જેણે આ અદાલતને સાક્ષી સંરક્ષણની સર્વગ્રાહી વ્યવસ્થા કરવા માટે પ્રભાવિત કરી હતી, જેને યોગ્ય કાયદો ઘડવામાં ન આવે ત્યાં સુધી બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૧ હેઠળ કાયદો ગણવો જોઈએ.

૩૫) તદનુસાર, અમે નિર્દેશ કરીએ છીએ કેઃ

(i) આ અદાલતે પ્રતિવાદી નં.૧ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલી યોજનાને આથી મંજૂરી આપવામાં આવે છે તે તરત જ અમલમાં આવે.

(ii) ભારત સંઘ તેમજ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા સાક્ષી સુરક્ષા યોજના, ૨૦૧૮નો અક્ષરશઃ અમલ કરવામાં આવશે.

(iii) આ વિષય પર યોગ્ય સંસદીય અને/અથવા રાજ્ય કાયદાઓ ઘડવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૧/૧૪૨ હેઠળનો 'કાયદો' રહેશે.

(iv) યોજનામાં સમાવિષ્ટ ઉપરોક્ત જોગવાઈઓને અનુરૂપ, ભારતની તમામ

જિલ્લા અદાલતોમાં રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા વલ્નરેબલ વિટનેસ ડિપોઝિશન કોમ્પ્લેક્ષની સ્થાપના કરવામાં આવશે.આ એક વર્ષના સમયગાળામાં એટલે કે વર્ષ ૨૦૧૯ના અંત સુધીમાં હાંસલ કરવું. કેન્દ્ર સરકારે પણ રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના આ પ્રયાસોને આર્થિક અને અન્યથા મદદ કરીને ટેકો આપવો.

૩૬) રીટ અરજીનો ઉપરોક્ત શરતોમાં નિકાલ કરવામાં આવે છે.

..... ન્યાયમૂર્તિશ્રી

(એ. કે. સિકરી)

..... ન્યાયમૂર્તિશ્રી

(એસ. અબ્દુલ નઝીર)

નવી દિલ્હી;

૦૫ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૮.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

DISCLAIMER: The translated judgements in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.